

Rekomendacja CM/Rec(2016)3 Komitetu Ministrów Rady Europy do państw członkowskich dotycząca praw człowieka i biznesu

(przyjęta przez Komitet Ministrów w dniu 2 marca 2016 r. na 1249 posiedzeniu Komitetu Delegatów Ministrów)

Komitet Ministrów,

Mając na uwadze cel Rady Europy, którym jest osiągnięcie większej jedności wśród państw członkowskich, między innymi poprzez promocję wspólnych standardów i prowadzenie działań w zakresie praw człowieka.

Wierząc w gospodarczy i społeczny rozwój jako sposób promocji celów Rady Europy;

Przypominając zobowiązania państw członkowskich do zapewnienia każdemu w obrębie ich jurysdykcji praw i wolności gwarantowanych przez Konwencję o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności (ETS nr 5) i w protokołach do niej, w tym prawa do skutecznego środka zaradczego do organu państwowego w sytuacji naruszenia praw i wolności gwarantowanych w Konwencji, oraz w odpowiednich przypadkach ich zobowiązań wynikających z Europejskiej Karty Społecznej (ETS nr 35), Europejskiej Karty Społecznej (zrewidowanej) (ETS nr 163), i z innych europejskich i międzynarodowych instrumentów dotyczących praw człowieka.

Potwierdzając, że wszystkie prawa człowieka i podstawowe wolności są powszechne, niepodzielne, współzależne i wzajemnie powiązane;

Uznając, że przedsiębiorstwa mają obowiązek poszanowania praw człowieka;

Uwzględniając dokument ramowy Organizacji Narodów Zjednoczonych (ONZ) „Chroń, szanuj i naprawiaj”, przyjęty przez Radę Praw Człowieka Narodów Zjednoczonych 18 czerwca 2008 r. oraz Wytyczne ONZ dotyczące biznesu i praw człowieka: wdrażające dokument ramowy ONZ „Chroń, szanuj i naprawiaj”, zatwierdzony przez Radę Praw Człowieka ONZ 16 czerwca 2011 r. („Wytyczne ONZ dotyczące biznesu i praw człowieka”);

Uwzględniając komentarz ogólny nr 16 Komitetu ONZ Praw Dziecka dotyczący zobowiązań państwa w związku z wpływem biznesu na prawa dzieci (2013) skierowany do państw, które ratyfikowały Konwencję ONZ o prawach dziecka;

Przypominając swoją Deklarację z 16 kwietnia 2014 r. ws. Wytycznych ONZ dotyczących biznesu i praw człowieka i w szczególności fakt, że ich skuteczna implementacja przez państwa i przedsiębiorstwa, jest konieczna do zapewnienia poszanowania praw człowieka w biznesie;

Podkreślając, przez niniejszą Rekomendację, swoje zaangażowanie na rzecz skutecznej implementacji Wytycznych ONZ dotyczących praw człowieka i biznesu na szczeblu europejskim,

Zaleca, aby rządy państw członkowskich:

- 1) dokonali przeglądu prawa i praktyki krajowej w celu zapewnienia zgodności z zaleceniami, zasadami i dalszymi wytycznymi określonymi w załączniku do Rekomendacji oraz dokonali oceny skuteczności podjętych środków w regularnych odstępach czasu;
- 2) zapewniły szerokie rozpowszechnienie niniejszej Rekomendacji, poprzez odpowiednie środki i działania, między właściwymi organami i zainteresowanymi stronami, w celu podniesienia świadomości na temat odpowiedzialności korporacyjnej w zakresie poszanowania praw człowieka i przyczynienia się do ich realizacji;
- 3) dzieliły się przykładami dobrych praktyk związanych z realizacją Rekomendacji mając na względzie ich późniejsze umieszczenie w publicznym systemie wymiany informacji, który ma być utworzony i administrowany przez Radę Europy oraz dostępny publicznie, uwzględniając również odniesienia do istniejących systemów informatycznych;
- 4) rozpowszechniały krajowe plany działania dot. implementacji Wytycznych ONZ dotyczących biznesu i praw człowieka („Krajowy Plan Działania”), w tym zrewidowane Krajowe Plany Działania, jak również dzieliły się najlepszymi praktykami w zakresie rozwoju i przeglądu Krajowych Planów Działania w systemie wymiany informacji, który ma być utworzony i administrowany przez Radę Europy oraz dostępny publicznie, uwzględniając również odniesienia do istniejących systemów informatycznych;
- 5) dokonali sprawdzenia, w ramach Komitetu Ministrów, stanu implementacji Rekomendacji nie później niż w ciągu pięciu lat od daty jej przyjęcia, z udziałem właściwych interesariuszy.

Załącznik do Rekomendacji CM/Rec(2016)3

I. Implementacja Wytycznych ONZ dotyczących biznesu i praw człowieka

a. Środki o charakterze ogólnym

1. Państwa członkowskie powinny skutecznie wdrożyć Wytyczne ONZ dotyczące biznesu i praw człowieka, jako obecnie uzgodnione na szczeblu światowym standardy w dziedzinie biznesu i praw człowieka, które opierają się na trzech filarach:

- zobowiązań państw do poszanowania, ochrony oraz realizacji praw człowieka i podstawowych wolności („Obowiązek państwa ochrony praw człowieka”);
 - roli przedsiębiorstw jako wyspecjalizowanych organów społecznych pełniących specjalistyczne funkcje, od których wymaga się przestrzegania obowiązującego prawa oraz poszanowania praw człowieka („odpowiedzialność przedsiębiorstw za poszanowanie praw człowieka”);
 - potrzeby zapewnienia odpowiednich i skutecznych środków zaradczych w razie naruszenia praw i obowiązków („dostęp do środków zaradczych”).
2. Państwa członkowskie powinny wdrożyć Wytyczne ONZ dotyczące biznesu i praw człowieka oraz niniejszą Rekomendację w sposób niedyskryminacyjny i z należyтым uwzględnieniem ryzyka dotyczącego problematyki płci.
 3. Wdrażając Wytyczne ONZ dotyczące biznesu i praw człowieka państwa członkowskie powinny wziąć pod uwagę pełne spektrum międzynarodowych standardów praw człowieka i zapewnić zgodność i spójność na wszystkich szczeblach administracji. Państwa członkowskie, które nie wyraziły zgody na przystąpienie do konwencji, o których mowa w niniejszej Rekomendacji, powinny to rozważyć.
 4. Państwa członkowskie powinny zwrócić należytą uwagę na stanowiska, ogólne uwagi, zalecenia i komentarze tematyczne, wydane przez właściwe organy monitorujące, dotyczące postanowień odnoszących się do praw człowieka zawartych w stosownych międzynarodowych i regionalnych konwencjach.
 5. Państwa członkowskie, oprócz implementacji Wytycznych ONZ dotyczących biznesu i praw człowieka, powinny jasno przedstawić swoje oczekiwanie, że wszystkie przedsiębiorstwa mające swoją siedzibę lub prowadzące działalność na obszarze objętym ich jurysdykcją powinny podobnie realizować powyższe Wytyczne we wszystkich swoich działaniach.
 6. W razie potrzeby, państwa członkowskie powinny wspierać tłumaczenie i rozpowszechnianie Wytycznych ONZ, w szczególności w określonych branżach lub w odniesieniu do niektórych rodzajów przedsiębiorstw, w których świadomość nie jest jeszcze wystarczająco wysoka, lub w odniesieniu do których ryzyko wystąpienia naruszeń praw człowieka jest wysokie.
 7. Państwa członkowskie powinny zachęcać państwa trzecie do implementacji Wytycznych ONZ dotyczących biznesu i praw człowieka i innych odpowiednich standardów międzynarodowych. Państwa członkowskie powinny również rozważyć nawiązanie partnerstwa lub zaoferować inne formy wsparcia krajom dążącym do wdrożenia tych standardów.
 8. Państwa członkowskie powinny oferować porady i wsparcie dla krajów trzecich, które chcą wzmocnić, zgodnie z Wytycznymi ONZ dotyczącymi biznesu i praw człowieka, ich sądowe i pozasądowe mechanizmy dotyczące rozpatrywania skarg oraz zmniejszyć bariery w dostępie do środków zaradczych przeciwko naruszeniom praw człowieka w biznesie w obrębie ich jurysdykcji.
 9. Państwa członkowskie powinny wspierać działania ONZ, w tym Grupy Roboczej ONZ ds. Biznesu i Praw Człowieka, w celu promowania skutecznego i

kompleksowego rozpowszechniania i wdrażania Wytycznych ONZ dotyczących biznesu i praw człowieka.

b. Krajowe Plany Działania

10. Państwa członkowskie, jeśli jeszcze tego nie uczyniły, powinny opracować i przyjąć plany dotyczące krajowej implementacji Wytycznych ONZ dotyczących biznesu i praw człowieka ("Krajowe Plany Działania"), które uwzględniają wszystkie trzy filary Wytycznych ONZ i niniejszą Rekomendację. Państwa członkowskie powinny zapewnić ich publikację i szeroką dystrybucję.
11. W procesie opracowywania Krajowych Planów Działania państwa członkowskie powinny odwoływać się do dostępnego poradnictwa, w tym wydanego przez Grupę Roboczą ONZ ds. Biznesu i Praw Człowieka, jak również zabiegać o ekspertyzy i zaangażowanie wszystkich zainteresowanych stron, w tym organizacji biznesowych i przedsiębiorstw, krajowych instytucji praw człowieka, związków zawodowych i organizacji pozarządowych.
12. Z udziałem wszystkich zainteresowanych stron, państwa członkowskie powinny stale monitorować wdrażanie Krajowych Planów Działania oraz okresowo je oceniać i aktualizować. Mając na uwadze, że odpowiedni model planu może być różny w zależności od państwa, państwa członkowskie powinny dzielić się między sobą, krajami trzecimi i zainteresowanymi stronami najlepszymi praktykami w zakresie opracowywania i przeglądu Krajowych Planów Działania.

II. Obowiązek państwa ochrony praw człowieka

13. Państwa członkowskie powinny:
 - stosować takie środki, które mogą być konieczne, aby wymóc na przedsiębiorstwach, mających siedzibę na terytorium objętym ich jurysdykcją, poszanowanie praw człowieka;
 - stosować takie środki, które mogą być konieczne, aby, w stosownych przypadkach, wymóc na przedsiębiorstwach mających siedzibę na terytorium objętym ich jurysdykcją poszanowanie praw człowieka w całej ich działalności zagranicznej;
 - zachęcać i wspierać powyższe przedsiębiorstwa wykorzystując inne środki, tak aby przestrzegały praw człowieka we wszystkich obszarach ich działalności.
14. Państwa członkowskie powinny zapewnić, że każdy w obrębie ich jurysdykcji może mieć łatwy dostęp do informacji nt. istniejących praw człowieka w kontekście odpowiedzialności biznesu w języku dla nich zrozumiałym.
15. W ramach ich jurysdykcji państwa członkowskie mają obowiązek chronić jednostki przed naruszeniami praw człowieka przez strony trzecie, w tym przedsiębiorstwa.

W zakres tego obowiązku wchodziły pozytywne i proceduralne zobowiązania państwa wynikające z Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, tak jak są interpretowane i stosowane przez Europejski Trybunał Praw Człowieka. Powyższe zobowiązania obejmują wymagania zapobiegania naruszeniom praw człowieka, w sytuacji kiedy właściwe władze wiedziały albo powinny były wiedzieć o realnym zagrożeniu wystąpienia takich naruszeń, podejmowania niezależnych, bezstronnych, odpowiednich i niezwłocznych urzędowych postępowań przygotowawczych, kiedy zarzuca się popełnienie takich naruszeń; podejmowania skutecznego ścigania i podjęcia wszystkich odpowiednich środków w celu ustanowienia dostępnych i skutecznych mechanizmów zapewniania ofiarom takich naruszeń niezwłoczne i odpowiednie odszkodowanie za wszelką poniesioną szkodę.

16. Europejska Karta Społeczna, Europejska Karta Społeczna (zrewidowana) oraz Dodatkowy Protokół do Europejskiej Karty Społecznej przewidujący system dochodzenia roszczeń zbiorowych (ETS nr 158) są kolejnymi kluczowymi instrumentami, które zapewniają ochronę przed związanymi z biznesem naruszeniami praw człowieka, w szczególności w odniesieniu do praw pracowników. Państwa członkowskie, które ratyfikowały powyższe instrumenty, akceptują jako cel swojej polityki, który ma być realizowany za pomocą wszelkich odpowiednich środków, zarówno o charakterze krajowym jak i międzynarodowym, stworzenie warunków, w których wszystkie prawa i zasady określone w części I Europejskiej Karty Społecznej (zrewidowanej) mogą być skutecznie realizowane, i powinny rozważyć zwiększenie liczby przyjętych przepisów.
17. Państwa członkowskie, zgodnie z ich międzynarodowymi zobowiązaniami, powinny zapewnić skuteczną implementację regulacji krajowych dotyczących zatrudnienia i wymagać od przedsiębiorstw, aby nie dyskryminowały pracowników z jakiegokolwiek przyczyny, zgodnie z art. 14 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności i orzecznictwem Europejskiego Trybunału Praw Człowieka.
18. Państwa członkowskie powinny zagwarantować, aby ich ustawodawstwo stwarzało warunki sprzyjające poszanowaniu praw człowieka przez przedsiębiorstwa, nie tworzyło natomiast barier w zapewnianiu skutecznej odpowiedzialności i środków zaradczych w przypadku naruszenia praw człowieka związanego z biznesem. Państwa członkowskie powinny ocenić relewantne projekty legislacyjne pod kątem ich wpływu na prawa człowieka.
19. Państwa członkowskie powinny zwracać szczególną uwagę na prawa, potrzeby i wyzwania, z którymi muszą się zmierzyć jednostki, grupy lub populacje, które mogą być szczególnie podatne lub narażone na ryzyko marginalizacji.

III. Działania państwa w celu zapewnienia odpowiedzialności przedsiębiorstw za poszanowanie praw człowieka

20. Państwa członkowskie powinny zastosować takie środki, jakie mogą być konieczne, by zachęcić lub, w razie potrzeby, wymagać, by:

- przedsiębiorstwa mające swoją siedzibę w obrębie ich jurysdykcji dokładały należytej staranności w zakresie praw człowieka we wszystkich obszarach ich działalności;
- przedsiębiorstwa prowadzące znaczną część działalności w obrębie ich jurysdykcji dokładały należytej staranności w zakresie praw człowieka w odniesieniu do tej działalności;

w tym dokonywały oceny wpływu konkretnych przedsięwzięć na przestrzeganie praw człowieka, stosownie do wielkości przedsiębiorstwa oraz charakteru i kontekstu działalności.

21. Państwa członkowskie powinny zachęcać i, w miarę potrzeby, wymagać od przedsiębiorstw, o których mowa w paragrafie 20, aby wykazywały większą przejrzystość, dzięki której poprawi się ich znajomość i przestrzeganie praw człowieka. Państwa członkowskie powinny również zachęcać i, gdy jest to konieczne, wymagać od takich przedsiębiorstw przedstawiania, regularnie lub w miarę potrzeby, informacji o podejmowanych działaniach w zakresie odpowiedzialności biznesu za poszanowanie praw człowieka.

22. Państwa członkowskie powinny podejmować dodatkowe działania w celu zapewnienia ochrony przed naruszeniem praw człowieka przez przedsiębiorstwa, w tym w stosownych przypadkach poprzez wymaganie zachowania należytej staranności w zakresie przestrzegania praw człowieka, która może być włączona do istniejących procedur należytej staranności, gdy państwa członkowskie:

- posiadają lub kontrolują przedsiębiorstwa;
- udzielają istotnego wsparcia i świadczą usługi przedsiębiorstwom za pośrednictwem agencji, takich jak agencje udzielające kredytów eksportowych i rządowych ubezpieczeń inwestycji lub gwarancji;
- przyznają zezwolenia na wywóz przedsiębiorstwom;
- przeprowadzają handlowe transakcje z przedsiębiorstwami, w tym poprzez zawarcie umowy w sprawie udzielenia zamówienia publicznego;
- prywatyzują świadczenie usług, które mogą mieć wpływ na korzystanie z praw człowieka.

Państwa członkowskie powinny oceniać podjęte działania i w miarę potrzeby reagować na wszelkie nieprawidłowości. Państwa powinny przewidzieć wyciąganie odpowiednich konsekwencji w przypadku nieprzestrzegania praw człowieka.

23. Przy zawieraniu umów handlowych i inwestycyjnych oraz innych właściwych konwencji oraz w okresie ich obowiązywania państwa członkowskie powinny rozważyć ich potencjalny wpływ na prawa człowieka i podjąć odpowiednie działania w celu złagodzenia zidentyfikowanych zagrożeń spowodowanych negatywnym wpływem na prawa człowieka i zapobiegania im, w tym poprzez włączenie klauzul dotyczących praw człowieka.

24. Aby nie ułatwiać wymierzania kary śmierci lub tortur w krajach trzecich poprzez dostarczanie towarów, które mogłyby być użyte do wykonywania takich czynności, państwa członkowskie powinny zagwarantować, że przedsiębiorstwa mające siedzibę w obrębie ich jurysdykcji nie handlują towarami, które nie mają innego zastosowania poza wykonywaniem kary śmierci, tortur lub innego okrutnego, nieludzkiego lub poniżającego traktowania albo karania.
25. Państwa członkowskie powinny, jeśli przedsiębiorstwa, o których mowa w paragrafie 20 są reprezentowane w misji handlowej w państwach członkowskich i państwach trzecich, uwzględnić i omówić kwestię potencjalnego negatywnego wpływu na prawa człowieka, który mogą wywołać przyszłe działania w tych krajach, oraz powinny wymagać od uczestniczących przedsiębiorstw przestrzegania Wytycznych ONZ lub Wytycznych dla przedsiębiorstw wielonarodowych Organizacji Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (OECD).
26. Państwa członkowskie powinny doradzać, na przykład, za pośrednictwem właściwych ministerstw lub placówek dyplomatycznych i konsularnych, przedsiębiorstwom, które zamierzają lub prowadzą działalność w kraju trzecim, w kwestiach przestrzegania praw człowieka, a także wyzwań, z którymi muszą się zmierzyć osoby z grup lub populacji, które mogą być szczególnie podatne lub narażone na ryzyko marginalizacji, z należytym uwzględnieniem ryzyka dotyczącego problematyki płci.
27. Państwa członkowskie powinny mieć możliwość poinformowania przedsiębiorstw, o których mowa w paragrafie 20, o potencjalnych skutkach dla praw człowieka wynikających z prowadzenia działalności na obszarach dotkniętych konfliktem, a także w innych sektorach lub obszarach, które wiążą się z wysokim ryzykiem negatywnego wpływu na prawa człowieka, oraz powinny mieć możliwość zapewnienia pomocy tym przedsiębiorstwom, zgodnie z odpowiednimi instrumentami międzynarodowymi, takimi jak Narzędzie OECD dotyczące świadomości ryzyka dla przedsiębiorstw wielonarodowych na obszarach słabo zarządzanych lub Wytyczne OECD dotyczące zachowania należytej staranności w zakresie odpowiedzialnych łańcuchów dostaw minerałów z obszarów dotkniętych konfliktami oraz obszarów wysokiego ryzyka. Państwa członkowskie powinny ułatwiać przedsiębiorstwom stosowanie standardów odpowiednich dla ich branży, takich jak dobrowolne zasady w zakresie bezpieczeństwa i praw człowieka oraz międzynarodowego kodeksu postępowania dla prywatnych dostawców zabezpieczeń. Państwa członkowskie powinny rozważyć przeprowadzenie analizy ryzyka w poszczególnych branżach, w celu określenia sektorów, w których prowadzona działalność jest najbardziej narażona na wywoływanie negatywnego wpływu na prawa człowieka.
28. W stosownych przypadkach państwa członkowskie powinny promować, wspierać i uczestniczyć w warsztatach szkoleniowych i biznesowych dla przedsiębiorstw i ich lokalnych partnerów handlowych, w tym dotyczących należytej staranności w zakresie praw człowieka w ich działalności w państwach trzecich. Powinno to się odbywać we współpracy z organizacjami biznesowymi i przedsiębiorstwami, krajowymi instytucjami praw człowieka, związkami zawodowymi i organizacjami pozarządowymi.

29. Państwa członkowskie powinny oferować szkolenia w zakresie biznesu i praw człowieka dla urzędników państwowych, którzy wykonują zadania istotne w kontekście odpowiedzialności przedsiębiorstw, na przykład dla personelu placówek dyplomatycznych i konsularnych w krajach trzecich o trudnej sytuacji w zakresie praw człowieka.
30. Państwa członkowskie powinny podjąć skuteczne działania wdrażające w odniesieniu do praw człowieka i standardów biznesowych oraz zapewnić zaangażowanie właściwych organów nadzorujących w takie działania.

IV. Dostęp do środków zaradczych

a. Dostęp do mechanizmów sądowych

31. Państwa członkowskie powinny zapewnić skuteczną realizację ich zobowiązań wynikających z art. 6 i art. 13 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności i innych międzynarodowych i europejskich instrumentów ochrony praw człowieka, aby zagwarantować każdemu dostęp do sądu w celu rozstrzygnięcia o jego prawach o charakterze cywilnym, a także każdemu, kogo prawa zostały naruszone w świetle powyższych instrumentów, do skutecznego środka odwoławczego do właściwego organu państwowego, również gdy takie naruszenie wynika z działalności gospodarczej.

i. Odpowiedzialność cywilna za związane z działalnością gospodarczą naruszenie praw człowieka

32. Państwa członkowskie powinny stosować takie środki ustawodawcze lub inne, jakie mogą okazać się konieczne w celu zapewnienia, że naruszenia praw człowieka spowodowane przez przedsiębiorstwa działające w obrębie ich jurysdykcji dają podstawę do pociągnięcia ich do odpowiedzialności cywilnej na mocy mających zastosowanie przepisów prawa.
33. Państwa członkowskie, które nie wyraziły zgody na związanie się Konwencją o jurysdykcji i uznawaniu oraz wykonywaniu orzeczeń w sprawach cywilnych i handlowych z dnia 30 października 2007 r. („Konwencja z Lugano”), powinny rozważyć wszczęcie procedury przystąpienia.
34. Państwa członkowskie powinny stosować takie środki ustawodawcze oraz inne, które są konieczne w celu zapewnienia, że ich sądy krajowe są właściwe dla rozpatrywania roszczeń cywilnych dotyczących naruszeń praw człowieka związanych z biznesem przeciwko przedsiębiorstwom, które mają siedzibę w obrębie ich jurysdykcji. Doktryna *forum non conveniens* nie powinna być stosowana w takich przypadkach.

35. Państwa członkowskie powinny rozważyć stworzenie ich sądom krajowym możliwości sprawowania jurysdykcji w stosunku do roszczeń cywilnych dotyczących naruszeń praw człowieka związanych z biznesem przeciwko spółkom zależnym, niezależnie od miejsca ich siedziby, przedsiębiorstw działających w ramach ich jurysdykcji, jeśli takie roszczenia są ściśle związane z roszczeniami cywilnymi przeciwko tym przedsiębiorstwom.
36. Tam, gdzie przedsiębiorstwa nie mają swoich siedzib w obrębie jurysdykcji, władze państwa powinny rozważyć stworzenie sądom krajowym możliwości sprawowania jurysdykcji nad roszczeniami cywilnymi dotyczącymi naruszeń praw człowieka związanych z biznesem przeciwko takiemu przedsiębiorstwu, gdy nie istnieje inny właściwy sąd, które gwarantowałby rzetelny proces (*forum necessitatis*) oraz istnieje wystarczająco ścisły związek z danym państwem członkowskim.
37. Państwo członkowskie powinno zapewnić takie środki ustawodawcze i inne, jakie mogą być konieczne do zapewnienia, aby roszczenia cywilne związane z naruszeniami praw człowieka dokonanymi przez przedsiębiorstwa, których jest właścicielem lub które kontroluje, lub zawiera z nimi umowy w zakresie świadczenia usług publicznych, mogły zostać wniesione do sądów krajowych, oraz że w takich przypadkach powstrzyma się od powoływania się na jakiegokolwiek przywileje lub immunitety krajowe.
38. Państwa członkowskie powinny stosować takie środki ustawodawcze i inne, jakie mogą być konieczne do zapewnienia, że roszczenia cywilne dotyczące naruszeń praw człowieka związanych z biznesem przeciwko przedsiębiorstwom podlegającym ich jurysdykcji nie są nadmiernie ograniczone stosowaniem doktryn, takich jak „akt władzy publicznej” lub „kwestia polityczna”.
39. Państwa członkowskie powinny rozważyć przyjęcie środków, które umożliwiłyby podmiotom, takim jak fundacje, stowarzyszenia, związki zawodowe i inne organizacje występować z roszczeniem w imieniu domniemanych ofiar.
40. Państwa członkowskie powinny stosować takie środki ustawodawcze lub inne właściwe, jakie mogą być niezbędne w celu zapewnienia, by sądy krajowe powstrzymały się od stosowania prawa, które jest niezgodne z ich zobowiązaniami międzynarodowymi, w szczególności tymi, które wynikają z obowiązujących międzynarodowych standardów praw człowieka.
41. Gdy domniemane ofiary naruszeń praw człowieka związanych z biznesem wniosą roszczenia cywilne związane z takimi nadużyciami przeciwko przedsiębiorstwom, państwa członkowskie powinny zapewnić, że ich systemy prawne w wystarczającym stopniu gwarantują równość broni w rozumieniu art. 6 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności. W szczególności powinny one zapewnić w swoich systemach prawnych dostęp do pomocy prawnej w zakresie roszczeń dotyczących takich naruszeń. Taka pomoc prawna powinna być udostępniona w sposób praktyczny i skuteczny.
42. Państwa członkowskie powinny rozważyć możliwe rozwiązania dla zbiorowego rozpatrzenia podobnych spraw dotyczących naruszeń praw człowieka związanych z biznesem.

43. Państwa członkowskie powinny rozważyć dokonanie rewizji swoich procedur cywilnych, w przypadku gdy obowiązujące przepisy utrudniają dostęp do informacji będących w posiadaniu pozwanego lub osoby trzeciej, jeżeli takie informacje są istotne dla uzasadnienia roszczeń ofiar dotyczących naruszenia praw człowieka związanych z biznesem, z należytym poszanowaniem względów poufności.

ii. Odpowiedzialność karna lub równoważna za naruszenia praw człowieka związane z działalnością biznesu

44. Państwa członkowskie powinny rozważyć zastosowanie takich środków ustawodawczych i innych, jakie mogą być konieczne do zapewnienia możliwości pociągnięcia przedsiębiorstwa do odpowiedzialności na podstawie ich prawa karnego lub innego równorzędnego prawa za popełnienie:

- przestępstw wynikających z prawa międzynarodowego spowodowanych przez przedsiębiorstwa;
- przestępstw określonych zgodnie z traktatami, takimi jak Prawnokarna konwencja o korupcji (ETS nr 173), Konwencja o cyberprzestępczości (ETS nr 185), Konwencja Rady Europy w sprawie działań przeciwko handlowi ludźmi (CETS nr 197), Konwencja Rady Europy o ochronie dzieci przed seksualnym wykorzystywaniem i niegodziwym traktowaniem w celach seksualnych (CETS nr 201), Konwencja Rady Europy w sprawie zapobiegania i zwalczania przemocy wobec kobiet i przemocy domowej (CETS nr 210), Konwencja ONZ przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej z dnia 15 listopada 2000 r., oraz Konwencja ONZ przeciwko korupcji z dnia 31 października 2003 r., a także Protokół fakultatywny do Konwencji o prawach dziecka w sprawie handlu dziećmi, dziecięcej prostytucji i dziecięcej pornografii z dnia 25 maja 2000 r.;
- innych przestępstw stanowiących poważne naruszenia praw człowieka związanych z działalnością przedsiębiorstw.

Środki te powinny również zapewnić, że przedsiębiorstwa będą mogły być pociągnięte do odpowiedzialności za współudział w popełnieniu powyższych przestępstw.

45. Niezależnie od tego, czy przedsiębiorstwa mogą być pociągnięte do odpowiedzialności na podstawie prawa karnego lub innego równorzędnego prawa, państwa członkowskie powinny rozważyć zastosowanie takich środków ustawodawczych i innych, jakie mogą okazać się konieczne w celu zapewnienia, że przedstawiciele przedsiębiorstw będą mogli być pociągnięci do odpowiedzialności karnej za popełnienie przestępstw wynikających z prawa międzynarodowego, przestępstw określonych w umowach międzynarodowych i innych przestępstw stanowiących poważne naruszenia praw człowieka związanych z działalnością przedsiębiorstw.

46. Niezależnie od tego, czy postępowanie przygotowawcze jest skierowane przeciwko osobom fizycznym, czy prawnym, musi ono spełniać kryteria skuteczności w świetle Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, mianowicie musi być adekwatne, staranne, obiektywne i niezależne, sprawne oraz zawierać element

publicznej kontroli, w tym aktywny udział pokrzywdzonych w postępowaniu. Państwa członkowskie mają obowiązek ścigania sprawców, jeśli jest to uzasadnione wynikiem postępowania przygotowawczego. Biorąc pod uwagę, że pokrzywdzeni mają prawo domagać się skutecznego urzędowego postępowania przygotowawczego, każda decyzja o odmowie wszczęcia postępowania przygotowawczego, lub o zawieszeniu postępowania albo ścigania, musi być wystarczająco uzasadniona.

iii. Środki administracyjne

47. Państwa członkowskie powinny stosować takie środki ustawodawcze i inne, jakie mogą okazać się niezbędne w celu zagwarantowania, że decyzje właściwych organów udzielających wsparcia, świadczących usługi lub przyznających zezwolenia na wywóz przedsiębiorstwom:
 - a. uwzględniają ryzyko związane z naruszeniami praw człowieka, na przykład w oparciu o ocenę wpływu na prawa człowieka;
 - b. są ujawniane, w stosownych przypadkach; oraz
 - c. podlegają administracyjnej lub sądowej kontroli.
48. Państwa członkowskie powinny przewidzieć odpowiednie środki w celu zbadania wiarygodnych zarzutów naruszenia praw człowieka w związku z działalnością gospodarczą stanowiącej podstawę decyzji, o których mowa w paragrafie 47.

b. Dostęp do mechanizmów pozasądowych

49. Państwa członkowskie powinny wspierać podnoszenie świadomości w zakresie pozasądowych mechanizmów składania skarg oraz ułatwiać dostęp do nich, a także przyczyniać się do wymiany informacji nt. dostępnych pozasądowych mechanizmów rozpatrywania skarg.
50. Państwa członkowskie powinny zapewnić państwowe pozasądowe mechanizmy rozpatrywania skarg spełniające kryteria skuteczności wymienione w Zasadzie 31 Wytycznych ONZ dotyczących biznesu i praw człowieka oraz ułatwić wdrażanie ich decyzji. Państwa powinny zapewnić, że niepaństwowe pozasądowe mechanizmy rozpatrywania skarg również spełniają powyższe kryteria skuteczności.
51. Państwa członkowskie powinny dokonać oceny adekwatności i dostępności państwowych mechanizmów pozasądowych, takich jak inspektoraty pracy, urzędy ochrony konsumentów i agencje ochrony środowiska, krajowe instytucje praw człowieka, instytucje rzecznika praw obywatelskich i krajowe organy do spraw równości, obok środków zaradczych, które mogą zapewnić. Może to oznaczać rozszerzenie mandatu istniejących państwowych organów pozasądowych lub tworzenie nowych z możliwością przyjmowania i rozstrzygania skarg dotyczących naruszeń praw człowieka związanych z działalnością biznesową i przyznawania odszkodowania pokrzywdzonym.
52. Państwa członkowskie, które jeszcze tego nie uczyniły, powinny podjąć kroki w celu przystąpienia i/lub wdrożenia Wytycznych OECD dla przedsiębiorstw

wielonarodowych. Państwa powinny wspierać skuteczną realizację Trójstronnej deklaracji zasad dotyczących przedsiębiorstw wielonarodowych i polityki społecznej Międzynarodowej Organizacji Pracy (MOP).

53. Państwa członkowskie, które wdrożyły Wytyczne OECD powinny zapewnić skuteczność ich Krajowych Punktów Kontaktowych (KPK) ustanowionych na mocy powyższych Wytycznych, w szczególności zapewniając im środki finansowe i personel, tak, aby mogły one wykonywać swoje obowiązki; zapewniając, że KPK są widoczne, dostępne, transparentne, rzetelne i bezstronne; promując podejście oparte na dialogu; rozważając upublicznienie zaleceń KPK; oraz zapewniając, że zalecenia KPK są brane pod uwagę przez organy administracji rządowej podczas podejmowania decyzji w sprawie zamówień publicznych, kredytów eksportowych i gwarancji inwestycyjnych.
54. Państwa członkowskie powinny zachęcać przedsiębiorstwa, o których mowa w paragrafie 20 do stworzenia własnych mechanizmów rozpatrywania skarg zgodnie z kryteriami skuteczności określonymi w Zasadzie 31 Wytycznych ONZ. W przypadku ustanowienia takich mechanizmów, należy upewnić się, że nie są one wykorzystywane w celu utrudniania domniemanej ofierze dostępu do wymiaru sprawiedliwości lub państwowych mechanizmów pozasądowych.

c. Środki o charakterze ogólnym

55. W celu usprawnienia dostępu do środków zaradczych ofiarom naruszeń praw człowieka związanych z biznesem, państwa członkowskie powinny wypełniać swoje zobowiązania współpracy sądowej między sobą lub z krajami trzecimi, włączając w to postępowanie przygotowawcze, wzajemną pomoc prawną, wymianę informacji i danych, gromadzenie dowodów, uznawanie i wykonywanie orzeczeń, w sposób zgodny z prawami człowieka wszystkich stron biorących udział w postępowaniu. W tym celu zachęca się państwa członkowskie do zacieśnienia współpracy między sobą, z krajami trzecimi i niepaństwowymi, pozasądowymi mechanizmami rozpatrywania skarg, wykraczającej poza ich obecne zobowiązania. Ponadto, państwa członkowskie powinny podejmować więcej starań, aby wspierać się wzajemnie poprzez techniczną współpracę i wymianę doświadczeń.
56. Państwa członkowskie powinny zapewnić wystarczające środki i rozważyć opracowanie specjalnych wytycznych i szkoleń dla sędziów, prokuratorów, inspektorów, arbitrów i mediatorów dotyczących naruszeń praw człowieka związanych z biznesem, w szczególności tych zawierających komponent ponadnarodowy.
57. Domniemane ofiary naruszeń praw człowieka związanych z biznesem w obrębie jurysdykcji terytorialnej państw członkowskich powinny mieć powszechny dostęp do informacji na temat treści odnośnych praw człowieka oraz istniejących środków sądowych i pozasądowych w języku dla nich zrozumiałym.

V. Dodatkowa ochrona pracowników

58. Państwa członkowskie powinny wymagać od przedsiębiorstw przestrzegania praw pracowników w działalności prowadzonej w obrębie ich jurysdykcji terytorialnej oraz, w stosownych przypadkach, w całej działalności prowadzonej za granicą, jeśli mają siedzibę w obrębie ich jurysdykcji.
59. Państwa członkowskie powinny zwiększyć wysiłki w celu spełnienia swoich zobowiązań wobec pracowników wynikających z Międzynarodowego Paktu Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych przyjętego przez ONZ, Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, Europejskiej Karty Społecznej, Europejskiej Karty Społecznej (zrewidowanej) oraz podstawowych konwencji Międzynarodowej Organizacji Pracy dotyczących w szczególności swobody zrzeszania się, prawa do rokowań zbiorowych, zakazu dyskryminacji, pracy dzieci i pracy przymusowej, a także wszystkich innych odpowiednich instrumentów międzynarodowych, w tym odnoszących się do zdrowia i bezpieczeństwa pracowników i osób pracujących w ramach gospodarki nieformalnej.
60. Państwa członkowskie powinny angażować partnerów społecznych w opracowywanie i wdrażanie strategii w sprawach, które są szczególnie wrażliwe z punktu widzenia praw pracowniczych.

VI. Dodatkowa ochrona dzieci

61. Państwa członkowskie powinny wymagać od przedsiębiorstw przestrzegania praw dzieci, gdy prowadzą one działalność w ramach ich jurysdykcji terytorialnej oraz, w stosownych przypadkach, w całej działalności prowadzonej za granicą, jeśli mają siedzibę w obrębie ich jurysdykcji.
62. Wdrażając Konwencję ONZ o prawach dziecka z dnia 20 listopada 1989 r. i protokołów fakultatywnych do niej, państwa członkowskie powinny należycie uwzględnić komentarz ogólny nr 16 w sprawie obowiązków państwa w zakresie oddziaływania sektora gospodarczego na prawa dziecka przyjęty przez Komitet ONZ ds. Praw Dziecka. Państwa członkowskie powinny również zwiększyć wysiłki na rzecz spełnienia swoich zobowiązań w odniesieniu do dzieci, wynikających z Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, Europejskiej Karty Społecznej (zrewidowanej), konwencji Międzynarodowej Organizacji Pracy dotyczących pracy dzieci i innych odpowiednich instrumentów międzynarodowych oraz wziąć pod uwagę Zasady w zakresie prawa dzieci i przedsiębiorczości opracowane przez UNICEF, ONZ Global Compact oraz organizację Save the Children.
63. Państwa członkowskie powinny angażować wszystkie zainteresowane strony w opracowywanie i wdrażanie strategii w sprawach, które są szczególnie istotne z punktu widzenia praw dziecka, takich jak środki przewidziane w Konwencji o

ochronie dzieci przed seksualnym wykorzystywaniem i niegodziwym traktowaniem w celach seksualnych.

64. Uznając, że dzieci często nie mają dostępu do istotnych informacji oraz napotykają na szczególne trudności w korzystaniu z ich prawa do bycia wysłuchanym, państwa członkowskie powinny w szczególności:
- a. zachęcać przedsiębiorstwa lub, w razie potrzeby, wymagać od nich wyraźnego uwzględnienia praw dziecka przy wykonywaniu procesu należytej staranności w zakresie praw człowieka;
 - b. wdrożyć działania mające na celu usunięcie społecznych, gospodarczych i prawnych barier w dostępie dzieci do skutecznych mechanizmów sądowych i państwowych mechanizmów pozasądowych bez jakiegokolwiek dyskryminacji, zgodnie z Wytycznymi Komitetu Ministrów Rady Europy w sprawie wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dziecku;
 - c. wyraźnie uwzględnić prawa dzieci w swoich Krajowych Planach Działania.

VII. Dodatkowa ochrona rdzennej ludności

65. Państwa członkowskie powinny wymagać od przedsiębiorstw poszanowania praw rdzennej ludności, zgodnie z międzynarodowymi standardami, jeśli działają w obrębie ich jurysdykcji terytorialnej oraz, w stosownych przypadkach, w całej działalności prowadzonej za granicą, gdy mają siedzibę w obrębie ich jurysdykcji.
66. Państwa członkowskie powinny zwiększyć wysiłki w celu spełnienia swoich zobowiązań w odniesieniu do biznesu i praw rdzennej ludności wynikających z Deklaracji ONZ o prawach ludności rdzennej z dnia 13 września 2007 r., Konwencji MOP nr 169 dotyczącej ludności rdzennej i plemiennej w krajach niezależnych z dnia 27 czerwca 1989 r., a także z wszelkich innych instrumentów międzynarodowych, które chronią prawa i kulturę rdzennej ludności.
67. Państwa członkowskie powinny stosować takie środki ustawodawcze i inne, jakie mogą okazać się konieczne, aby zachęcić lub, w miarę potrzeby, wymagać od przedsiębiorstw mających siedzibę w obrębie ich jurysdykcji do:
- a. poszanowania praw i interesów ludności rdzennej; i
 - b. konsultowania i współpracowania w dobrej wierze w celu uzyskania ich swobodnej i świadomej zgody przed zatwierdzeniem każdego projektu wpływającego na ich ziemię lub terytoria i inne zasoby, w szczególności w związku z rozwojem, użytkowaniem lub eksploatacją złóż mineralnych, wody lub innych zasobów,

W odniesieniu do przedsiębiorstw prowadzących znaczną część działalności w ramach ich jurysdykcji, państwa członkowskie powinny stosować powyższe środki w odniesieniu do tych działań.

68. Państwa Członkowskie powinny zwrócić szczególną uwagę na prawa ludności rdzennej w swoich Krajowych Planach Działania.

VIII. Ochrona obrońców praw człowieka

69. Państwa członkowskie powinny zapewnić, by działania podejmowane przez obrońców praw człowieka w obrębie ich jurysdykcji, które skupiają się na negatywnych skutkach działań związanych z biznesem w zakresie praw człowieka nie były utrudniane, na przykład poprzez naciski polityczne, zastraszanie lub przymus na tle politycznym lub ekonomicznym. W szczególności, podstawowe prawa przysługujące obrońcom praw człowieka, zgodnie z art. 10 i art. 11 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności muszą być chronione.

70. Państwa członkowskie powinny chronić oraz wspierać, na przykład za pośrednictwem swoich placówek dyplomatycznych i konsularnych, pracę obrońców praw człowieka, którzy skupiają się na wpływie biznesu na prawa człowieka w państwach trzecich, zgodnie z obowiązującymi normami międzynarodowymi i europejskimi.

Memorandum wyjaśniające do Rekomendacji CM/Rec(2016)3 Komitetu Ministrów do państw członkowskich dotyczącej praw człowieka i biznesu

I. Wstęp

1. Firmy, w szczególności te, które działają globalnie jako przedsiębiorstwa wielonarodowe, stają się coraz silniejsze, a wartość niektórych spośród nich przekracza nawet PKB średniej wielkości państwa. Choć firmy te na ogół przynoszą korzyści społeczeństwu poprzez generowanie przychodów podatkowych, tworzenie nowych miejsc pracy i rozwój technologii, kwestia poszanowania praw człowieka oraz odpowiedzialności za ich naruszenie przez przedsiębiorstwa jest przedmiotem intensywnej debaty zarówno na szczeblu krajowym, jak i międzynarodowym. Przedsiębiorcy coraz częściej uważają się za ważnych aktorów w zakresie poszanowania praw człowieka.¹ Od kilku dekad termin „społeczna odpowiedzialność biznesu” jest używany w tym kontekście na określenie normatywnego standardu, który umożliwia przedsiębiorstwom wzięcie odpowiedzialności za swoje działania oraz wzmocnienie pozytywnego wpływu, jaki poprzez swą działalność wywierają m.in. na prawa człowieka. Ponieważ wiele międzynarodowych firm, które działają w skali globalnej, ma swoją siedzibę na terenie państw członkowskich Rady Europy, kwestia ta ma duże znaczenie dla tej organizacji.

Wytyczne ONZ

2. Rada Praw Człowieka ONZ w dniu 16 czerwca 2011 r. jednogłośnie przyjęła Wytyczne do implementacji dokumentu ramowego ONZ „Chroń, szanuj, naprawiaj” (dalej: „Wytyczne ONZ”), które zostały opracowane przez Specjalnego Przedstawiciela Sekretarza Generalnego ONZ ds. biznesu i praw człowieka, Pana Johna Ruggiego. Wytyczne ONZ zapewniają uznany globalny standard w zakresie zapobiegania i przeciwdziałania ryzyku niekorzystnego wpływu na prawa człowieka związanego z działalnością biznesową. Choć nie są one prawnie wiążące i nie tworzą żadnych nowych zobowiązań wynikających z prawa międzynarodowego, to wyjaśniają znaczenie odpowiedzialności przedsiębiorstw za przestrzeganie praw człowieka. Wytyczne opierają się na trzech filarach. Pierwszym z nich jest obowiązek państwa ochrony przed naruszaniem praw człowieka przez osoby trzecie, w tym przedsiębiorstwa. Drugim jest odpowiedzialność przedsiębiorstw za przestrzeganie praw człowieka, a trzecim większy dostęp pokrzywdzonych do skutecznego środka zaradczego, zarówno sądowego, jak i pozasądowego. Wytyczne ONZ zawierają pierwsze globalnie uzgodnione standardy, które zostały przejęte przez inne organizacje międzyrządowe, rządy i przedsiębiorstwa, i spotkały się z dobrym przyjęciem ze strony grup interesariuszy, zarówno z sektora prywatnego, jak i społeczeństwa obywatelskiego. Wytyczne ONZ pozwoliły na wypracowanie światowego konsensusu między wszystkimi zainteresowanymi stronami w zakresie szeregu kluczowych zasad dotyczących odpowiedzialności przedsiębiorstw za przestrzeganie praw człowieka. Celem niniejszej Rekomendacji jest ułatwienie implementacji tych kluczowych zasad we wszystkich 47 państwach członkowskich Rady Europy oraz udzielenie wskazówek, jak wypełnić luki na szczeblu europejskim.

Praca w Komitecie Ministrów

3. Na 1160 posiedzeniu w dniu 13 stycznia 2013 r. Komitet Ministrów zlecił Komitetowi Sterującemu ds. Praw Człowieka (CDDH) opracowanie deklaracji wspierającej Wytyczne ONZ oraz przedstawienie jej Komitetowi Ministrów do dnia 30 czerwca 2014 r. Deklaracja ta, opracowana przez Grupę Roboczą ds. Praw Człowieka i Biznesu (CDDH-CORP) działającą pod nadzorem CDDH, została przyjęta przez Komitet Ministrów w dniu 16 kwietnia 2014 r. W deklaracji Komitet Ministrów m.in. uznał, że przedsiębiorstwa mają obowiązek przestrzegania praw człowieka, pozytywnie ocenił Wytyczne ONZ i uznał je za globalnie uzgodniony standard, podkreślił, że ich skuteczne wdrożenie – zarówno przez państwa, jak i przez przedsiębiorstwa – jest niezbędne do zapewnienia poszanowania praw człowieka w kontekście działalności gospodarczej, i wyraził chęć przyczynienia się do skutecznego wdrożenia Wytycznych na poziomie europejskim.
4. Ponadto w styczniu 2013 r. Komitet Ministrów zlecił CDDH opracowanie – we współpracy z sektorem prywatnym i społeczeństwem obywatelskim – niewiążącego instrumentu, który uwzględniłby braki w implementacji Wytycznych ONZ na szczeblu europejskim, w tym w odniesieniu do dostępu do wymiaru sprawiedliwości dla ofiar naruszeń praw człowieka związanych z działalnością gospodarczą. CDDH-CORP spotkała się sześć razy w celu przygotowania projektu niewiążącego instrumentu, który zgodnie z jej propozycją miałby przyjąć formę Rekomendacji Komitetu Ministrów do państw

członkowskich Rady Europy. CDDH-CORP ponadto uznała, że załącznik do Rekomendacji powinien określać istniejące wymogi prawne oraz zasady, jak również formułować dalsze wskazówki. CDDH zatwierdził zaproponowany tekst niniejszej Rekomendacji na swoim 84 posiedzeniu (8-11 grudnia 2015 r.) i przekazał go Komitetowi Ministrów, który przyjął Rekomendację w dniu 2 marca 2016 r. na 1249 posiedzeniu Zastępców Ministrów.

II. Uwagi

Rozważania ogólne

Cel Rekomendacji

5. Rekomendacja ma na celu udzielenie państwom członkowskim Rady Europy wskazówek dotyczących sposobu implementacji Wytycznych ONZ oraz wypełnienie wszelkich luk na poziomie europejskim w procesie ich wdrażania. Choć Rekomendacja nie wymienia wyraźnie wszystkich postanowień Wytycznych ONZ, ograniczając się jedynie do tych, w przypadku których Komitet Ministrów dokonał szczegółowych uzupełnień w celu wypełnienia luk i umiejscowienia ich w kontekście regionalnym, przyjmuje się, że proces implementacji powinien obejmować wszystkie postanowienia Wytycznych ONZ, a wszystkie trzy ich filary są równie ważne. Podobnie jak Wytyczne ONZ, niniejszą Rekomendację stosuje się do wszystkich przedsięwzięć, zarówno ponadnarodowych jak i innych, niezależnie od ich wielkości, branży, lokalizacji, własności i struktury. Mimo że Rekomendacja nie jest prawnie wiążącym instrumentem, a państwa członkowskie są nią związane jedynie w zakresie, w jakim ratyfikowały instrumenty, na których opierają się Wytyczne, paragraf 1 Rekomendacji zachęca rządy państw członkowskich do przeprowadzania przeglądu zgodności ich ustawodawstwa krajowego i praktyki z zaleceniami przedstawionymi w załączniku do Rekomendacji. W paragrafie 3 Rekomendacji zachęca się również państwa członkowskie do dzielenia się między sobą dobrymi praktykami krajowymi dotyczącymi implementacji Rekomendacji.

Rozpowszechnianie Rekomendacji i działania następcze

6. Państwa członkowskie zachęca się ponadto do zapewnienia, poprzez odpowiednie środki i działania, szerokiego i skutecznego rozpowszechniania niniejszego instrumentu wśród właściwych organów i zainteresowanych stron, takich jak przedsiębiorstwa, sieci sektora prywatnego, krajowe instytucje praw człowieka, organizacje pozarządowe i związki zawodowe. W tym celu paragraf 2 Rekomendacji zachęca państwa członkowskie do przetłumaczenia (jeżeli to konieczne) Rekomendacji i załączonych zasad na języki inne niż urzędowe Rady Europy (angielski i francuski). Państwa członkowskie, które przyjęły już Krajowe Plany Działania w zakresie biznesu i praw człowieka (zob. paragraf 24 niniejszego Memorandum wyjaśniającego), zapewniły również tłumaczenie innych dokumentów o kluczowym znaczeniu, takich jak Wytyczne ONZ (dostępne już w języku angielskim, francuskim, rosyjskim, niemieckim, hiszpańskim i portugalskim) oraz Wytyczne dla przedsiębiorstw wielonarodowych

Organizacji Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (dostępne już w czternastu językach państw członkowskich Rady Europy).

7. W związku z dalszymi działaniami odnośnie do Rekomendacji zachęca się rządy państw członkowskich do sprawdzenia stanu implementacji Rekomendacji w ramach Komitetu Ministrów nie później niż pięć lat po jej przyjęciu, z udziałem wszystkich zainteresowanych stron. Choć, co do zasady, proces działań następczych jest otwarty i może przybierać różne formy odpowiednio do uwarunkowań, poprzednie rekomendacje zostały poddane ponownej ocenie poprzez wysłanie państwom członkowskim kwestionariuszy dotyczących sposobów oraz skutków wdrożenia tych instrumentów. Odpowiedzi zostały opublikowane na stronie internetowej Rady Europy wraz z raportem podsumowującym, który został opracowany przez Sekretariat, a następnie przyjęty przez CDDH z myślą o przekazaniu do Komitetu Ministrów. Ocena implementacji niniejszej Rekomendacji powinna odbywać się przy udziale wszystkich zainteresowanych stron, w tym organizacji biznesowych i przedsiębiorstw, krajowych instytucji praw człowieka, związków zawodowych i organizacji pozarządowych, które powinny mieć możliwość udziału w procesie implementacji na każdym jego etapie. Przyjmuje się również, że wymiana najlepszych praktyk powinna być wspierana w procesie dalszych działań.

Definicja określenia „mający siedzibę w obrębie jurysdykcji”

8. Rekomendacja odnosi się w wielu paragrafach do siedziby przedsiębiorstw w obrębie jurysdykcji państw członkowskich Rady Europy. W trakcie negocjacji w sprawie Rekomendacji przyjęto, że za każdym razem, gdy jej treść odnosi się do „jurysdykcji”, termin ten ma takie samo znaczenie jak w art. 1 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności (ETS nr 005, zwanej dalej „EKPC”), zgodnie ze stosowaniem i interpretacją Europejskiego Trybunału Praw Człowieka. Ponadto określenie „miejsce siedziby” należy rozumieć w znaczeniu przyjętym w Rozporządzeniach UE Bruksela I (nr 1215/2012) i Rzym II (nr 864/2007, które definiują pojęcie „miejsca siedziby” jako „statutową siedzibę”, „siedzibę zarządu” lub „główne miejsce prowadzenia działalności” przedsiębiorstwa.

Trzy filary Wytycznych ONZ w kontekście Rekomendacji

9. W zakresie pierwszego filaru Wytycznych ONZ, który dotyczy obowiązku państw członkowskich ochrony praw człowieka, Rekomendacja ma na celu udzielenie wskazówek, w jaki sposób obowiązek ten odnosi się do kontekstu europejskiego. Szczególne znaczenie w tym względzie mają Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, w świetle praktyki stosowania i interpretacji Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, oraz Europejska Karta Społeczna (zrewidowana) (ETS nr 35 i 163) z należyтым uwzględnieniem wniosków i decyzji wydanych przez Europejski Komitet Praw Społecznych. Środki te są opisane szerzej w części II załącznika do Rekomendacji. Ponadto w dalszych częściach niniejszego Memorandum wyjaśniającego będą pojawiały się odniesienia do innych instrumentów europejskich i

międzynarodowych. Rekomendacja czerpie inspirację również z rezolucji Zgromadzenia Parlamentarnego 1757 (2010) i Rekomendacji 1936 (2010), przyjętych w dniu 6 października 2010 r., które zostały poświęcone kwestii praw człowieka i biznesu.

10. Drugi filar Wytycznych ONZ dotyczy „roli przedsiębiorstw jako wyspecjalizowanych organów społecznych wykonujących specjalistyczne funkcje, które muszą być zgodne z obowiązującym prawem oraz przestrzegać praw człowieka” (zasada ogólna (b) Wytycznych ONZ). Filar ten odnosi się do odpowiedzialności przedsiębiorstw w zakresie przestrzegania praw człowieka, co oznacza, że powinny one unikać naruszania praw człowieka i wyeliminować negatywny wpływ w zakresie praw człowieka, który mogą wywierać. W tym kontekście należy zauważyć, że art. 15 b) Statutu Rady Europy (ETS nr 001) przewiduje możliwość wydawania zaleceń Komitetu Ministrów dla państw członkowskich, ale nie wobec podmiotów prywatnych. Z tego względu niniejsza Rekomendacja odnosi się do drugiego filaru Wytycznych ONZ poprzez wydanie zaleceń na temat środków, które państwa członkowskie Rady Europy mogą podjąć w celu promowania odpowiedzialności przedsiębiorstw w zakresie przestrzegania praw człowieka. Środki te zostały omówione szerzej w części III załącznika do Rekomendacji.
11. Zgodnie z sugestią Komitetu Ministrów zawartą w zaleceniach wydanych na 1160 posiedzeniu w dniu 13 stycznia 2013 r. w niniejszej Rekomendacji szczególny nacisk został położony na dostęp do wymiaru sprawiedliwości. Jest to obszar, w którym Rada Europy zgromadziła duże doświadczenie w ciągu ostatnich dekad poprzez orzecznictwo Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, konkluzje i decyzje Europejskiego Komitetu Praw Społecznych, pracę Europejskiej Komisji na rzecz Efektywności Wymiaru Sprawiedliwości oraz innych wyspecjalizowanych organów. W załączniku do Rekomendacji szczegółowa i duża część (część IV) została poświęcona „Dostępowi do środka zaradczego”, która również odzwierciedla trzeci filar Wytycznych ONZ.
12. Niniejsza Rekomendacja odnosi się zatem do wszystkich trzech filarów w sposób zrównoważony, kładąc szczególny nacisk na kwestię dostępu do środka zaradczego. Powodem tego jest fakt, że Rada Europy posiada szczególne doświadczenie i liczne standardy istniejące już w tym obszarze, z których może czerpać. Komitet Ministrów uznał zatem, że największą wartość dodaną można uzyskać poprzez wystosowanie do państw członkowskich zaleceń w sprawie implementacji Wytycznych ONZ w tej dziedzinie, które byłyby dostosowane do kontekstu europejskiego. Fakt, że w niniejszej Rekomendacji położono taki nacisk nie powinien jednak w żadnym wypadku być rozumiany jako priorytetowe traktowanie jednego z trzech filarów Wytycznych ONZ, z których każdy ma taką samą wartość i znaczenie.

I. Implementacja Wytycznych ONZ w zakresie biznesu i praw człowieka

a. Środki o charakterze ogólnym

Niedyskryminacja jako zasada ogólna

13. Rekomendacja przyjmuje za punkt wyjścia sformułowane w paragrafie 1ⁱⁱ wezwanie państw członkowskich do skutecznego wdrażania Wytycznych ONZ dotyczących biznesu i praw człowieka. Podobnie jak Wytyczne ONZ niniejsza Rekomendacja powinna być realizowana w sposób niedyskryminujący (paragraf 2 Rekomendacji), ze

szczególnym uwzględnieniem praw, potrzeb i wyzwań, z którymi muszą się zmierzyć osoby z grup lub populacji, które mogą być szczególnie podatne lub narażone na ryzyko marginalizacji. Niniejsza Rekomendacja kładzie tym samym szczególny nacisk na należyte uwzględnienie ryzyka dotyczącego problematyki płci. W odniesieniu do standardów Rady Europy zasada zakazu dyskryminacji wynika z art. 14 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności (zakaz dyskryminacji w korzystaniu z praw zawartych w Konwencji) oraz art. 1 Protokołu nr 12 do Konwencji (ustanawiającej ogólny zakaz dyskryminacji). Przepisy te zakazują dyskryminacji ze względu na płeć, rasę, kolor skóry, język, religię, przekonania polityczne i inne, pochodzenie narodowe lub społeczne, przynależność do mniejszości narodowej, majątek, urodzenie bądź z jakichkolwiek innych przyczyn. Ich lista nie jest wyczerpująca, ma raczej charakter przykładowy. Pojęcie dyskryminacji zostało w spójny sposób zinterpretowane przez Europejski Trybunał Praw Człowieka w orzecznictwie dotyczącym art. 14 Konwencji. W szczególności, na podstawie orzecznictwa Trybunału w tym zakresie można stwierdzić, że nie każde preferencyjne lub odmienne traktowanie stanowi dyskryminację. Np. w wyroku *Abdulaziz, Cabales i Balkandali przeciwko Wielkiej Brytanii* Trybunał stwierdził: „odmienne traktowanie jest dyskryminujące, jeśli ‘nie ma obiektywnego i racjonalnego uzasadnienia’, to znaczy jeśli jego ‘cel nie jest zgodny z prawem’ lub jeśli nie zachowuje ‘rozsądnego stosunku proporcjonalności pomiędzy zastosowanymi środkami a celem, który ma być realizowany’”.ⁱⁱⁱ W dziedzinie praw społecznych i gospodarczych art. E Europejskiej Karty Społecznej (zrewidowanej) wymaga, aby prawa zawarte w Karcie były zapewnione bez dyskryminacji ze względu na przesłanki zawarte w tym przepisie, które odzwierciedlają podstawy zawarte w art. 14 Konwencji (po dodaniu do listy przesłanki „zdrowie”). Dla państw członkowskich Rady Europy, które są jednocześnie członkami Unii Europejskiej, art. 21 Karty Praw Podstawowych zawiera klauzulę o niedyskryminacji. Niniejsza Rekomendacja określa w paragrafie 17, że państwa członkowskie powinny, zgodnie ze swymi zobowiązaniami międzynarodowymi, zagwarantować skuteczną realizację swoich przepisów dotyczących zatrudnienia. W tym kontekście należy podkreślić szczególną rolę dobrze funkcjonującego systemu inspekcji pracy. Ponadto od przedsiębiorstw wymaga się, aby nie dyskryminowały pracowników.

Istotne międzynarodowe i europejskie standardy praw człowieka

14. Paragraf 3 niniejszej Rekomendacji zachęca państwa członkowskie do uwzględnienia pełnego spektrum międzynarodowych standardów praw człowieka w procesie wdrażania oraz do zwrócenia należytej uwagi na pracę ich odpowiednich organów monitorujących. Oznacza to w szczególności prawa cywilne i polityczne (na szczeblu Rady Europy – zgodnie z Konwencją o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, na poziomie globalnym – zgodnie z Międzynarodowym Paktem Praw Obywatelskich i Politycznych) oraz prawa socjalne i gospodarcze (na poziomie Rady Europy – zgodnie z Europejską Kartą Społeczną [zrewidowaną], na poziomie globalnym – zgodnie z Międzynarodowym Paktem Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych). Ponadto poszczególne traktaty dotyczące praw człowieka mogą przewidywać zobowiązania dla państw członkowskich dotyczące praw człowieka w odniesieniu do przedsiębiorstw, o ile państwa ratyfikowały te traktaty. Wśród

standardów Rady Europy przepisy takie mogą być zawarte w Konwencji Rady Europy o ochronie osób w związku z automatycznym przetwarzaniem danych osobowych (ETS nr 108), Konwencji o prawach człowieka i biomedycynie (ETS nr 164), Konwencji o cyberprzestępczości (ETS nr 185), Konwencji przeciwko handlowi ludźmi (CETS nr 197), Konwencji o ochronie dzieci przed seksualnym wykorzystywaniem i niegodziwym traktowaniem w celach seksualnych (CETS nr 201) oraz Konwencji w sprawie zapobiegania i zwalczania przemocy wobec kobiet i przemocy domowej (CETS nr 210).

15. Szczególne znaczenie mają ponadto Międzynarodowa konwencja w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji rasowej (1963), Konwencja w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet (1979), Międzynarodowa konwencja o ochronie praw wszystkich pracowników migrujących i członków ich rodzin (1990), Protokół o zapobieganiu, zwalczaniu oraz karaniu za handel ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi („Protokół z Palermo”), uzupełniający Konwencję ONZ przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej (2000), a także Konwencja ONZ o prawach osób niepełnosprawnych (2006).
16. Ponadto Międzynarodowa Organizacja Pracy ustanowiła osiem „podstawowych konwencji”, które mają znaczenie z punktu widzenia biznesu i praw człowieka, i które zostały ratyfikowane przez większość państw członkowskich Rady Europy: Konwencja dotycząca pracy przymusowej (nr 29, 1930) oraz Protokół do niej z 2014 r. (stan prawny na listopad 2015 r., nie wszedł jeszcze w życie), art. 2 lit. e Protokołu stanowi, że każde państwo członkowskie powinno wspierać procedurę należytej staranności w sektorze prywatnym w celu zapobiegania i reagowania na zagrożenia przymusowej i obowiązkowej pracy; Konwencja dotycząca wolności związkowej i ochrony praw związkowych (nr 87, 1948); Konwencja dotycząca prawa do organizowania się i rokowań zbiorowych (nr 98, 1949); Konwencja dotycząca jednakowego wynagrodzenia (nr 100, 1951); Konwencja dotycząca zniesienia pracy przymusowej (nr 105, 1957); Konwencja dotycząca dyskryminacji w zakresie zatrudnienia i wykonywania zawodu, (nr 111, 1958); Konwencja dotycząca minimalnego wieku (nr 138, 1973); Konwencja dotycząca najgorszych form pracy dzieci (nr 182, 1999). Oprócz ośmiu podstawowych konwencji MOP przyjęła szereg kolejnych konwencji, które mają szczególne znaczenie, w tym Konwencję dotyczącą bezpieczeństwa i higieny pracy (nr 155, 1981), Konwencję dotyczącą struktur promujących bezpieczeństwo i higienę pracy (nr 187, 2006), Konwencję dotyczącą zapobiegania poważnym wypadkom przemysłowym (nr 174, 1993) oraz Konwencję rdzennej i plemiennej ludności (nr 169, 1989).
17. Więcej informacji, w szczególności nt. innych istotnych konwencji, można znaleźć w dokumencie „Istniejące zobowiązania państw członkowskich wynikające z traktatów Rady Europy i innych instrumentów w kontekście praw człowieka i biznesu” (CDDH-CORP (2014)08), który został przygotowany przez Sekretariat i jest dostępny na stronie internetowej CDDH-CORP. W odniesieniu do pełnego spektrum praw człowieka paragraf 3 Rekomendacji stanowi, że państwa członkowskie, które nie wyraziły zgody na związanie się konwencją, o której mowa w niniejszej Rekomendacji, powinny rozważyć podjęcie takiego kroku.

Spójność i jednolitość implementacji Wytycznych ONZ

18. Paragraf 3 Rekomendacji zachęca państwa członkowskie do zapewnienia spójności i jednolitości na wszystkich szczeblach administracji rządowej przy wdrażaniu Wytycznych ONZ dotyczących biznesu i praw człowieka. Zasada 8 Wytycznych ONZ stanowi, że „Państwa powinny zapewnić, by ministerstwa, agencje rządowe i inne instytucje państwowe kształtujące praktykę biznesową były świadome zobowiązań państwa w zakresie praw człowieka i przestrzegały ich podczas wypełniania swoich zadań, między innymi poprzez zapewnienie tym instytucjom właściwej informacji, szkoleń i wsparcia.” W tym celu rządy powinny uświadomić sobie, że muszą być konsekwentne i unikać wysyłania sprzecznych komunikatów. Niektóre państwa członkowskie, które przyjęły już Krajowe Plany Działania, podjęły w nich tę kwestię, na przykład poprzez koordynację międzyresortowych grupy roboczych z przedstawicielami departamentów i agencji, których praca dotyczy społecznej odpowiedzialności biznesu i dziedzin związanych z prawami człowieka.
19. Przy wdrażaniu Wytycznych ONZ, w tym poprzez opracowanie Krajowych Planów Działania, państwa członkowskie powinny zaangażować oraz przeprowadzić pełne konsultacje ze wszystkimi zainteresowanymi stronami, w tym przedstawicielami biznesu i społeczeństwa obywatelskiego. Państwa członkowskie zachęca się w szczególności do zaangażowania odpowiednich partnerów społecznych we wdrażanie tych części Wytycznych ONZ, które w szczególności dotyczą praw pracowników.

Oczekiwanie, że przedsiębiorstwa wdrożą Wytyczne ONZ

20. Paragraf 5 niniejszej Rekomendacji wzywa państwa członkowskie do wyraźnego sformułowania oczekiwania, że wszystkie przedsiębiorstwa, które mają swoją siedzibę lub działają w ramach ich jurysdykcji, wdrożą Wytyczne ONZ w całej swojej działalności, zgodnie z Zasadą 2 Wytycznych ONZ. Jest to „fundamentalna zasada”, która stanowi podstawę licznych zapisów zarówno niniejszej Rekomendacji, jak i Wytycznych ONZ. Ponadto oczekiwania rządów w stosunku do przedsiębiorstw zostały zawarte w już istniejących Krajowych Planach Działania państw członkowskich Rady Europy.

Dalsze działania ułatwiające rozpowszechnianie

21. Wytyczne ONZ dotyczące biznesu i praw człowieka są dostępne w oficjalnych językach Organizacji Narodów Zjednoczonych (angielskim, francuskim, rosyjskim, hiszpańskim, arabskim i chińskim). Paragraf 6 niniejszej Rekomendacji wzywa państwa członkowskie do wspierania tłumaczenia i rozpowszechniania Wytycznych, w szczególności w sektorach, w których świadomość problematyki nie jest jeszcze na dostatecznie wysokim poziomie. Dobrym przykładem w tym względzie może być sporządzony przez Komisję Europejską „Przewodnik po prawach człowieka dla małych i średnich przedsiębiorstw” z grudnia 2012 r. Publikacja zaadresowana jest do małych i średnich przedsiębiorstw, które mogą ustępować firmom międzynarodowym pod względem świadomości tematu i zasobów, a tym samym nie sprostać wymogowi należytej staranności w zakresie praw człowieka. Ponadto, poszczególne sektory (takie jak przemysł tekstylny i wydobywczy, przedsiębiorstwa eksportujące urządzenia do nadzoru) mogą stwarzać zwiększone zagrożenie naruszenia praw człowieka, którego

skala będzie uzależniona od konkretnego kontekstu. Powyższe może uzasadniać podejmowanie przez państwa członkowskie określonych lub ukierunkowanych działań w celu upowszechniania Wytycznych ONZ na poziomie krajowym. Jednocześnie państwa członkowskie muszą wziąć pod uwagę, że skala i złożoność środków, poprzez które przedsiębiorstwa spełniają swój obowiązek przestrzegania praw człowieka, mogą się różnić w zależności od ich wielkości, kontekstu działalności, stosunków własnościowych i struktury oraz w związku z dotkliwością niekorzystnego wpływu, jaki dana firma wywiera na prawa człowieka.

22. Paragraf 7 niniejszej Rekomendacji zachęca państwa członkowskie do wspierania państw trzecich w procesie implementacji Wytycznych ONZ i innych odpowiednich standardów międzynarodowych, na przykład poprzez rozwijanie partnerstw lub oferowanie innego wsparcia, w szczególności w przypadku, gdy państwa trzecie pragną poszerzyć swój dostęp do środków zaradczych. W związku z tym niektóre państwa członkowskie włączyły tę kwestię do swych Krajowych Planów Działania oraz utworzyły partnerstwa z niektórymi państwami trzecimi, co znalazło swój wyraz np. we wspólnych oświadczeniach szefów rządów.
23. Paragraf 9 niniejszej Rekomendacji stanowi, że państwa członkowskie powinny wspierać działania ONZ, w tym Grupy Roboczej ds. Praw Człowieka oraz Korporacji Ponadnarodowych i Innych Przedsiębiorstw (zwanej dalej „Grupą Roboczą ONZ ds. Biznesu i Praw Człowieka”), mające na celu promowanie skutecznego i kompleksowego rozpowszechniania i wdrażania Wytycznych ONZ w sprawie biznesu i praw człowieka. Grupa Robocza ONZ ds. Biznesu i Praw Człowieka została ustanowiona przez Radę Praw Człowieka ONZ w czerwcu 2011 r. Składa się z pięciu niezależnych ekspertów wyłanianych z poszanowaniem zasady zrównoważonej reprezentacji geograficznej, którzy są mianowani na okres trzech lat (w 2014 r. ich mandat został przedłużony na kolejne trzy lata). Zadania Grupy Roboczej ONZ obejmują: promowanie skutecznego i kompleksowego rozpowszechniania i wdrażania Wytycznych ONZ; identyfikację, wymianę i promowanie dobrych praktyk i doświadczeń nabytych podczas implementacji Wytycznych ONZ, a także przeprowadzanie ocen oraz wydawanie zaleceń w tym zakresie; zapewnianie wsparcia dla wysiłków na rzecz budowania potencjału i zachęcanie do korzystania z Wytycznych, a także udzielanie zainteresowanym podmiotom porad i zaleceń dotyczących rozwoju krajowej legislacji i polityki dotyczących biznesu i praw człowieka; kontynuowanie badań nad możliwościami oraz wydawanie zaleceń na poziomie krajowym, regionalnym i międzynarodowym w zakresie zwiększania dostępu do skutecznych środków zaradczych przysługujących tym, których prawa człowieka są zagrożone przez działalność przedsiębiorstw, w tym w obszarach konfliktowych; oraz rozwijanie stałego dialogu i dyskusowanie nad możliwymi obszarami współpracy z rządami i wszystkimi właściwymi podmiotami.

b. Krajowe Plany Działania

Opracowanie Krajowych Planów Działania

24. W swojej deklaracji z dnia 16 kwietnia 2014 r. (paragraf 10d) Komitet Ministrów wezwał wszystkie państwa członkowskie do opracowania Krajowych Planów Działania w sprawie implementacji Wytycznych ONZ (dalej: „Krajowe Plany Działania”). Paragraf 10

niniejszej Rekomendacji ponawia to wezwanie. Do końca 2015 r. kilka państw członkowskich Rady Europy przyjęło już takie plany, podczas gdy inne są w trakcie ich opracowywania.

Dostępne poradnictwo

25. Paragraf 11 Rekomendacji zachęca państwa członkowskie, aby podczas opracowywania Krajowych Planów Działania wykorzystywały dostępne poradnictwo, w tym zalecenia Grupy Roboczej ONZ ds. Biznesu i Praw Człowieka. W 2014 r., po przeprowadzeniu otwartego procesu konsultacji, Grupa Robocza wydała „Wskazówki dotyczące Krajowych Planów Działania w sprawie biznesu i praw człowieka”, które następnie zostały zmienione w listopadzie 2015 r. Przewodnik ten został stworzony jako dokument pomocniczy dla wszystkich zainteresowanych stron i opiera się na założeniu, że nie ma jednej uniwersalnej koncepcji Krajowych Planów Działania. Niemniej jednak Grupa Robocza zidentyfikowała następujący pięciofazowy proces opracowywania Krajowych Planów Działania: inicjacja, ocena i konsultacja, sporządzanie wstępnych Krajowych Planów Działania, implementacja i aktualizacja. Co do ogólnej istoty i treści, Grupa Robocza proponuje pewną strukturę z podziałem na poszczególne sekcje, która może być odpowiednia dla Krajowego Planu Działania. Określa ona również pewne podstawowe zasady dotyczące reakcji rządu na negatywne skutki działalności biznesu w zakresie praw człowieka. Po pierwsze, wszystkie zobowiązania zawarte w Krajowym Planie Działania muszą być ukierunkowane na zapobieganie obecnym i potencjalnym negatywnym skutkom, a także na ich łagodzenie i usuwanie. Po drugie, Wytyczne ONZ powinny być wykorzystywane do identyfikacji sposobów na wyeliminowanie negatywnych skutków. Po trzecie, rządy powinny zidentyfikować inteligentny zestaw obowiązkowych i dobrowolnych środków o charakterze międzynarodowym i krajowym. I po czwarte, rządy powinny uwzględniać skutki w aspekcie płci i upewnić się, że środki określone w Krajowych Planach Działania pozwalają na skuteczne zapobieganie tego rodzaju skutkom, a także na ich łagodzenie i eliminowanie.
26. Należy również zauważyć, że Międzynarodowy Okrągły Stół ws. Odpowiedzialności Przedsiębiorstw i Duński Instytut Praw Człowieka stworzyły wspólny projekt, którego owocem jest wydany w 2014 r. przewodnik pt. „Krajowe Plany Działania w sprawie biznesu i praw człowieka: zestaw narzędzi do rozwoju, implementacji i przeglądu zobowiązań państwa w dziedzinie biznesu i praw człowieka”. Powyższy zestaw narzędzi zawiera listę kontrolną składającą się z dwudziestu pięciu kryteriów, według których można oceniać Krajowe Plany Działania. Kryteria obejmują zarówno treść planu, jak i działania podejmowane przez państwo w celu jego rozwijania. W szczególności proponuje, aby krajowa ocena wytycznych znajdowała odzwierciedlenie w Krajowych Planach Działania. W tym samym roku Międzynarodowy Okrągły Stół ws. Odpowiedzialności Przedsiębiorstw i Europejska Koalicja na rzecz Sprawiedliwości Korporacyjnej opublikowały ocenę powstałych do tego czasu Krajowych Planów Działania (wszystkie zostały sporządzone w państwach członkowskich Rady Europy) pod względem treści i procedury w świetle listy kontrolnej zawartej w ww. zestawie narzędzi. Poddano również ocenie najlepsze praktyki oraz zasugerowano obszary wymagające poprawy.

Najlepsze praktyki

27. Oprócz powyższych inicjatyw paragraf 12 Rekomendacji sugeruje, aby państwa członkowskie Rady Europy podzieliły się między sobą najlepszymi praktykami w zakresie opracowywania i przeglądu Krajowych Planów Działania, w tym rozwoju i przeglądu Krajowych Planów Działania, z myślą o ich zamieszczeniu we wspólnym systemie informatycznym. Powyższy system mógłby na przykład być prowadzony na stronie internetowej CDDH-CORP, której administratorem jest Departament ds. Polityki w zakresie Praw Człowieka i Współpracy wchodzący w skład Dyrekcji Generalnej ds. Praw Człowieka i Praworządności Rady Europy. Wymianę dobrych praktyk należy również prowadzić z państwami trzecimi i zainteresowanymi stronami. Te ostatnie powinny być zaangażowane na wszystkich etapach procedury Krajowych Planów Działania, w tym w fazie ich opracowywania i monitorowania, a także okresowej oceny i aktualizacji. Sugeruje się również, aby Krajowe Plany Działania zawierały dokładne informacje na temat ich procesu monitorowania i określały, która rządowa instytucja będzie za to odpowiedzialna. W odniesieniu do treści Krajowych Planów Działania zaleca się, aby uwzględniały one wszystkie trzy filary Wytycznych ONZ, jak również działania regulacyjne i praktyczne podjęte w przeszłości i planowane w przyszłości przez rządy. Na zakończenie warto dodać, że rządy, które pragną zapoznać się z ostatnimi osiągnięciami w zakresie Krajowych Planów Działania, mogą skorzystać ze strony internetowej „Business & Human Rights Resource Centre”.^{iv}

II. Obowiązek państwa ochrony praw człowieka

28. Paragraf 13 Rekomendacji wskazuje, że państwa członkowskie powinny stosować takie środki, jakie mogą być konieczne, aby wymagać od przedsiębiorstw wypełniania ich zobowiązań w zakresie przestrzegania praw człowieka. Dotyczy to przedsiębiorstw, które działają w ramach państw członkowskich Rady Europy niezależnie od tego, czy mają siedzibę w Europie czy poza nią (paragraf 13 punkt pierwszy Rekomendacji). Ponadto jeśli przedsiębiorstwa mające siedzibę w państwach członkowskich Rady Europy działają poza Europą, państwa członkowskie powinny zastosować takie środki, jakie mogą być konieczne, aby w stosownych przypadkach wymóc na przedsiębiorstwach wypełnianie ich zobowiązań w zakresie przestrzegania praw człowieka w całej ich działalności zagranicznej (paragraf 13 punkt drugi Rekomendacji). Trzeci punkt omawianego paragrafu Rekomendacji odnosi się do innych środków mających na celu zachęcanie i wspieranie przedsiębiorstw do przestrzegania praw człowieka w całej ich działalności. Takimi środkami mogą być na przykład działania zachęcające (zamiast normatywnych lub obligatoryjnych).

Dostęp do informacji

29. Paragraf 14 Rekomendacji zachęca państwa członkowskie do zapewnienia, aby każdy „w ramach ich jurysdykcji” miał swobodny dostęp do informacji na temat istniejących praw człowieka w kontekście społecznej odpowiedzialności biznesu. Zasada ta wynika stąd, że osoby nie mogą dochodzić swoich praw, jeśli o nich nie wiedzą. Stanowi ona,

że ofiary naruszenia praw człowieka w biznesie powinny mieć dostęp do informacji nt. odpowiednich postępowań sądowych i administracyjnych w języku dla nich zrozumiałym. Wyrażenie „w języku dla nich zrozumiałym” jest sformułowaniem powszechnie stosowanym w traktatach Rady Europy, które rozumiane jest nie jako wymóg każdego możliwego języka, lecz raczej jako wymóg „języka najczęściej używanego w danym kraju” (zob. na przykład paragraf 229 Raportu wyjaśniającego do Konwencji Rady Europy o ochronie dzieci przed seksualnym wykorzystywaniem i niegodziwym traktowaniem w celach seksualnych).

Zobowiązania wynikające z Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności i innych traktatów w zakresie praw człowieka

30. Zasada Podstawowa nr 1 Wytycznych ONZ stanowi, że „państwa mają obowiązek zapewnić ochronę przed naruszeniem praw człowieka przez strony trzecie, w tym przedsiębiorstwa, na swoim terytorium i/lub na obszarze objętym ich jurysdykcją. Wymaga to podejmowania odpowiednich kroków w celu zapobiegania takim naruszeniom, ich rozpoznawania, karania oraz zadośćuczynienia za nie, poprzez prowadzenie skutecznej polityki, działania ustawodawcze, regulacje i praktykę orzeczniczą.” W paragrafie 15 Rekomendacja transponuje tę zasadę do kontekstu EKPC, jako że takie zobowiązania do ochrony zostały wypracowane przez Europejski Trybunał Praw Człowieka jako „zobowiązania pozytywne”. W ich zakres wchodzi wymagania ustanowienia stosownych przepisów prawa karnego, jak również zapobiegania naruszeniom praw człowieka wobec osób podlegających ich jurysdykcji, w przypadku gdy właściwe władze wiedziały lub powinny były wiedzieć o rzeczywistym i bezpośrednim zagrożeniu wystąpienia takich naruszeń, w tym gdy takie zagrożenie zostało wywołane przez osoby fizyczne lub instytucje. Wymagania te zostały ustalone przez Trybunał na przykład w odniesieniu do art. 2 Konwencji (prawo do życia),^v art. 3 Konwencji (zakaz tortur i niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania),^{vi} art. 4 Konwencji (zakaz niewolnictwa i pracy przymusowej)^{vii} czy art. 5 Konwencji (prawo do wolności i bezpieczeństwa).^{viii} Zwłaszcza w kontekście art. 2 Konwencji Trybunał rozpatrzył kilka przypadków, w których niebezpieczna działalność prowadzona przez podmioty prywatne doprowadziła do śmierci ludzi, i stwierdził, że obowiązek ten należy interpretować jako mający zastosowanie w kontekście jakiegokolwiek działalności – czy to publicznej, czy nie – podczas której prawo do życia może być zagrożone, a tym bardziej w przypadku działalności przemysłowej, która ze swej natury jest niebezpieczna, jak na przykład działalność miejsc składowania odpadów.^{ix} Trybunał stwierdził, że w specyficznym kontekście niebezpiecznej działalności szczególny nacisk należy położyć na przepisach dostosowanych do szczególnej charakterystyki danej działalności, zwłaszcza w odniesieniu do poziomu potencjalnego zagrożenia dla życia ludzkiego.^x Jeśli chodzi o prawo do życia prywatnego i rodzinnego (art. 8 EKPC), Trybunał stwierdził kilkakrotnie, że państwu nie udało się spełnić ich pozytywnego zobowiązania wynikającego z tego przepisu polegającego na ochronie jednostek przed skutkami działań ze strony prywatnych przedsiębiorstw zanieczyszczających środowisko.^{xi}
31. Ponadto Europejski Trybunał Praw Człowieka stwierdził, że powyższe przepisy Konwencji zawierają „obowiązki proceduralne”, które w przypadku naruszenia zobowiązują państwa do przeprowadzenia niezależnego, bezstronnego,

odpowiedniego, szybkiego i sprawnego oficjalnego postępowania przygotowawczego, w sytuacji gdy istnieje wiarygodne przypuszczenie, że doszło do naruszenia, lub organy mają uzasadnione podstawy, aby podejrzewać, że miało ono miejsce.^{xii} Władze muszą również podjąć wszelkie odpowiednie środki w celu ustanowienia dostępnych i skutecznych mechanizmów, które będą nakazywały szybkie i odpowiednie naprawienie szkody poniesionej przez ofiary takich naruszeń.^{xiii} Należy zauważyć, że obowiązek zbadania, czy doszło do naruszenia, ma charakter absolutny.

Zobowiązania wynikające z Europejskiej Karty Społecznej (zrewidowanej)

32. Paragraf 16 Rekomendacji przypomina, że Europejska Karta Społeczna (zrewidowana) jest kolejnym kluczowym instrumentem prawnym, który daje ochronę przed naruszeniami praw człowieka przez przedsiębiorstwa, w szczególności w odniesieniu do praw pracowników. Uzupełnia EKPC w odniesieniu do praw społecznych i gospodarczych. Europejska Karta Społeczna z 1996 r. (zrewidowana) (ETS nr 163), która stopniowo zastąpiła Europejską Kartę Społeczną z 1961 r. (ETS nr 35), zawiera takie prawa jak na przykład prawo do pracy (art. 1); prawo do odpowiednich warunków pracy (art. 2); prawo do bezpiecznych i higienicznych warunków pracy (art. 3); prawo do sprawiedliwego wynagrodzenia, wystarczającego dla zapewnienia godziwego poziomu życia (art. 4); prawo do zrzeszania się (art. 5); prawo do rokowań zbiorowych (art. 6); prawo dzieci i młodocianych do ochrony (art. 7); prawo do ochrony zdrowia (art. 11); prawo dzieci i młodocianych do ochrony społecznej, prawnej i ekonomicznej (art. 17); prawo pracowników migrujących i ich rodzin do ochrony i pomocy (art. 19); prawo do równych szans i równego traktowania w zakresie zatrudnienia i wykonywania zawodu, bez dyskryminacji ze względu na płeć (art. 20); prawo do informacji i konsultacji (art. 21); prawo do uczestniczenia w określaniu i polepszaniu warunków pracy i środowiska pracy w przedsiębiorstwie (art. 22); prawo do ochrony w przypadku rozwiązania stosunku pracy (art. 24); prawo do ochrony roszczeń pracowniczych w razie niewypłacalności pracodawcy (art. 25); prawo do godności w miejscu pracy (art. 26); i prawo przedstawicieli pracowników w przedsiębiorstwie do ochrony oraz do odpowiednich ułatwień dla wykonywania ich zadań (art. 28). O ile zgodnie z częścią I zrewidowanej Europejskiej Karty Społecznej Państwa-Strony przyjmują za cel swej polityki stworzenie warunków, w których wszystkie prawa i zasady Karty będą mogły być skutecznie realizowane, zgodnie z częścią II muszą zaakceptować tylko określoną liczbę podstawowych przepisów i dodatkową liczbę artykułów lub numerowanych ustępów, które mogą wybrać. Przegląd praw i orzecznictwo Europejskiego Komitetu Praw Społecznych można znaleźć w dokumencie „Istniejące zobowiązania państw członkowskich wynikające z traktatów Rady Europy i innych instrumentów w kontekście praw człowieka i biznesu” CDDH-CORP (2014)08. Europejska Karta Społeczna i/lub jej zrewidowana wersja zostały podpisane przez 47 państw członkowskich Rady Europy i ratyfikowane przez 43 z nich. Rekomendacja wskazuje, że państwa członkowskie powinny rozważyć zwiększenie liczby przyjmowanych przepisów, a te państwa, które jeszcze nie ratyfikowały zrewidowanej Europejskiej Karty Społecznej z 1996 r. oraz Protokołu Dodatkowego z 1995 r. przewidującego system skarg zbiorowych (ETS nr 158), powinny to rozważyć. Są to kluczowe cele „procesu turyńskiego”, który ma na celu wzmocnienie normatywnego systemu Karty w ramach Rady Europy oraz w jego relacji do prawa Unii Europejskiej, i

który wzywa państwa członkowskie do usprawnienia realizacji społecznych i gospodarczych praw człowieka w Europie wraz z prawami obywatelskimi i politycznymi zagwarantowanymi w EKPC.^{xiv}

Ocena krajowej legislacji

33. Paragraf 18 Rekomendacji sugeruje, aby ustawodawstwo państw członkowskich stwarzało warunki sprzyjające poszanowaniu praw człowieka przez przedsiębiorstwa, nie tworzyło natomiast barier w zapewnianiu skutecznej odpowiedzialności i środków zaradczych w przypadku naruszenia praw człowieka związanego z biznesem. W tym celu część państw członkowskich, która przyjęła już Krajowe Plany Działania, wyznaczyła swoje właściwe organy do regularnego oceniania wszelkich nowych przepisów pod kątem ich wpływu na prawa człowieka, a także do identyfikowania i niwelowania w nich luk związanych z tą problematyką. Ustalenia mechanizmów monitorowania praw człowieka, uzyskane za pośrednictwem Organizacji Narodów Zjednoczonych, Międzynarodowej Organizacji Pracy czy też Rady Europy, powinny być należycie uwzględniane podczas przeprowadzania takiej oceny.

III. Działania państwa w celu zapewnienia odpowiedzialności przedsiębiorstw za poszanowanie praw człowieka

Odpowiedzialność przedsiębiorstw za poszanowanie praw człowieka

34. Drugi filar Wytycznych ONZ, „Odpowiedzialność przedsiębiorstw za poszanowanie praw człowieka”, jest skierowany do przedsiębiorstw. W ramach tego filaru podstawowe zasady stanowią, że przedsiębiorstwa powinny przestrzegać praw człowieka (zasada 11), zaś ich odpowiedzialność w tym zakresie wymaga, aby unikały powodowania lub przyczyniania się do negatywnego wpływu na prawa człowieka przez swoją działalność, podejmowały działania naprawcze, gdy dojdzie do naruszeń, a także starały się zapobiegać negatywnemu wpływowi na prawa człowieka lub łagodzić taki wpływ, nawet jeśli one same nie przyczyniły się do niego (zasada 13). Odpowiedzialność przedsiębiorstw za poszanowanie praw człowieka dotyczy wszystkich przedsiębiorstw, bez względu na ich wielkość, branżę, kontekst działalności, stosunki własnościowe i strukturę, przy czym skala i złożoność środków stosowanych przez przedsiębiorstwa w celu wywiązania się z tego obowiązku mogą być różne w zależności od tych właśnie czynników (zasada 14). Przedsiębiorstwa mogą realizować ten obowiązek poprzez wdrażanie określonej polityki oraz procedur, w tym zobowiązania na poziomie polityki firmy, procesu należytej staranności w zakresie praw człowieka oraz procedur umożliwiających działania zaradcze w przypadku negatywnego wpływu na prawa człowieka (zasada 15).

Proces należytej staranności w zakresie praw człowieka

35. Wśród polityk i procedur, które przedsiębiorstwa powinny wprowadzić, aby wypełnić swe zobowiązania, Wytyczne ONZ wspominają proces należytej staranności w zakresie praw człowieka (oryg. „human rights due diligence process”). Jego celem jest zidentyfikowanie możliwego negatywnego wpływu na prawa człowieka, zapobieganie mu, łagodzenie go oraz rozliczenie się z tego, w jaki sposób przedsiębiorstwo stara się rozwiązać problem swojego negatywnego wpływu na prawa człowieka (zasada 15). Proces ten powinien obejmować analizę rzeczywistego i potencjalnego negatywnego wpływu na prawa człowieka, zintegrowane uwzględnienie wyników analizy i podjęcie działań na ich podstawie, śledzenie reakcji na podjęte działania oraz informowanie o działaniach zaradczych przedsiębiorstwa (zasada 17). Złożoność procesu należytej staranności w zakresie praw człowieka będzie się wprawdzie różnić w zależności od wielkości, branży, kontekstu działalności, stosunków własnościowych i struktury przedsiębiorstwa, zakłada się jednak, że jest to działanie ciągłe (zasada 17 a. i b.), które wykorzystuje wiedzę ekspercką w zakresie praw człowieka i obejmuje rzetelne konsultacje z grupami potencjalnie dotkniętymi takim wpływem i innymi zainteresowanymi stronami (zasada 18 a. i b.). Wyniki oceny skutków wpływu powinny być zintegrowane i prowadzić do odpowiednich działań (zasada 19), a skuteczność reakcji powinna być monitorowana (zasada 20). Przedsiębiorstwa powinny być przygotowane do przekazywania swoich wyników na zewnątrz (zasada 21).
36. Zgodnie z paragrafem 20 Rekomendacji państwa członkowskie powinny stosować takie środki, jakie mogą być konieczne, aby zachęcić przedsiębiorstwa do należytej staranności w zakresie praw człowieka lub, w razie potrzeby, wymagać jej od nich. Wspomniane środki obejmują ocenę wpływu projektów na prawa człowieka stosownie do wielkości przedsiębiorstwa oraz charakteru i kontekstu jego działalności. Wydaje się właściwe, aby wprowadzić wymóg, tam gdzie państwa są zobowiązane na mocy traktatów międzynarodowych, do zapewnienia odpowiedzialności przedsiębiorstw za niektóre przestępstwa oraz wprowadzenia na szczeblu krajowym odpowiadającego mu obowiązku „niezbędnego działania dla zapewnienia, aby osoba prawna mogła zostać pociągnięta do odpowiedzialności wtedy, gdy brak nadzoru lub kontroli (...) umożliwił popełnienie przestępstwa (...) na korzyść tejże osoby prawnej przez osobę fizyczną działającą w ramach przysługujących jej uprawnień” (art. 22 ust. 2 Konwencji w sprawie działań przeciwko handlowi ludźmi, art. 26 ust. 2 Konwencji o ochronie dzieci przed seksualnym wykorzystywaniem i niegodziwym traktowaniem w celach seksualnych). Wprowadzenie wymogu może być również właściwe, gdy charakter i kontekst przedsiębiorstwa wskazują na sektory o szczególnym zagrożeniu dla praw człowieka, w sytuacji potencjalnego negatywnego wpływu działalności gospodarczej na prawa człowieka, w odniesieniu do przedsiębiorstw prowadzących działalność na obszarach dotkniętych konfliktami lub wysokiego ryzyka lub w innych kontekstach, które stwarzają poważne zagrożenie dla praw człowieka. W przypadku przedsiębiorstw mających siedzibę w obrębie jurysdykcji państwa członkowskiego Rady Europy paragraf 20 Rekomendacji powinien mieć zastosowanie we wszystkich obszarach ich działalności (paragraf 20 punkt pierwszy). Dla przedsiębiorstw mających siedzibę poza Europą, które prowadzą znaczną część działalności w obrębie jurysdykcji państwa członkowskiego Rady Europy, wszelkie wymagania powinny mieć zastosowanie wyłącznie w odniesieniu do takich działań (paragraf 20 punkt drugi). Rekomendacja nie

ma na celu zdefiniowania należytej staranności w zakresie praw człowieka, ani nie precyzuje, czy w przypadku gdy państwa członkowskie podejmują środki ustawodawcze, aby wymóc w określonych okolicznościach należyłą staranność w zakresie praw człowieka, środki te powinny być szczegółowo opracowane lub włączone do prawa handlowego lub cywilnego. Kilka państw członkowskich Rady Europy, które przyjęły już Krajowe Plany Działania, przedstawiły środki, które ułatwiają przedsiębiorstwom dostęp do informacji nt. należytej staranności w zakresie praw człowieka, a także służą jako źródło dalszych wytycznych (kontrole ryzyka, zestawy narzędzi lub specjalne informacje dotyczące odpowiednich rynków eksportowych).

Sprawozdawczość dotycząca odpowiedzialności w zakresie praw człowieka

37. Paragraf 21 Rekomendacji stanowi, że państwa członkowskie powinny zachęcać przedsiębiorstwa do większej przejrzystości i w miarę potrzeby wymagać jej od nich. W ten sposób poprawi się ich znajomość i przestrzeganie praw człowieka (oryg. „know and show”), będą one także mogły informować o swoich wysiłkach dotyczących odpowiedzialności za poszanowanie praw człowieka. Rekomendacja przewiduje regularne przedstawianie powyższych informacji, pozwalając jednocześnie na przekazywanie dodatkowych informacji np. w odpowiedzi na konkretne wydarzenia, wnioski o udzielenie informacji lub zarzuty naruszenia praw człowieka. Informacja taka powinna określać, w jaki sposób wynikły obawy dotyczące praw człowieka, a także jakie kroki zostały podjęte przez zainteresowane strony lub w ich imieniu, aby im zaradzić (zob. również kwestia „rzetelnych konsultacji” w Wytycznych ONZ, zasada 18 b.). W tym celu niektóre państwa członkowskie Rady Europy przyjęły przepisy dotyczące sprawozdawczości, które zobowiązują duże przedsiębiorstwa do raportowania na temat ich odpowiedzialności za poszanowanie praw człowieka. Skutki tego prawnego obowiązku były następnie przedmiotem nadzoru i analiz prowadzonych w drodze corocznych przeglądów. Inne państwa członkowskie, które przyjęły już Krajowe Plany Działania, wskazały na podjęte środki nielegislacyjne, takie jak przyznawanie nagrody za najlepszą sprawozdawczość niefinansową przedsiębiorstwa.
38. Dla tych z państw członkowskich Rady Europy, które są jednocześnie w UE (lub w Europejskim Obszarze Gospodarczym), szczególnie interesująca może być Dyrektywa 2014/95/UE w sprawie ujawniania informacji niefinansowych i informacji dotyczących różnorodności przez niektóre duże jednostki oraz grupy. Dyrektywa zmienia Dyrektywę 2013/34/UE ws. rocznych sprawozdań finansowych i wymaga od przedsiębiorstw objętych zakresem stosowania dyrektywy ujawniania w – określonym zakresie – ich raportów z działalności (lub w oddzielnych sprawozdaniach) informacji na temat polityk, zagrożeń i skutków w odniesieniu do szeregu kwestii niefinansowych, wśród nich praw człowieka. Nowe przepisy będą miały zastosowanie tylko do niektórych dużych przedsiębiorstw zatrudniających ponad 500 pracowników. Dyrektywa ma na celu pozostawienie przedsiębiorstwom znacznej elastyczności, uzależniając od nich wybór najbardziej przydatnego sposobu ujawniania informacji. Dyrektywa weszła w życie z dniem 6 grudnia 2014 r., a państwa członkowskie mają dwa lata na jej transpozycję do prawa krajowego.

Styk państwa z biznesem

39. Wytyczne ONZ podkreślają, że to głównie na państwach spoczywają obowiązki wynikające z międzynarodowych praw człowieka. Tam, gdzie istnieje szczególny związek pomiędzy państwem i przedsiębiorstwem, państwo dysponuje zatem większą liczbą środków, aby zapewnić, że przedsiębiorstwa spełniają swoje zobowiązania w zakresie przestrzegania praw człowieka. To z kolei może uzasadniać dodatkowe kroki w celu zapewnienia ochrony przed naruszaniem praw człowieka przez przedsiębiorstwa, których działalność jest powiązana z państwem, zgodnie z zasadami 4-6 Wytycznych ONZ.^{xv} Za przykład mogą służyć przedsiębiorstwa, które należą do państwa lub są przez nie kontrolowane; przedsiębiorstwa, które korzystają z istotnego wsparcia lub usług instytucji państwowych (takich jak agencje udzielające kredytów eksportowych, rządowych ubezpieczeń inwestycji lub gwarancji, zasada 4); czy wreszcie przedsiębiorstwa, które uzyskały licencje eksportowe, zostały sprywatyzowane i świadczą usługi mogące mieć wpływ na prawa człowieka (zasada 5). Innym przykładem są przedsiębiorstwa, z którymi państwa przeprowadzają transakcje handlowe (zasada 6). W świetle zasad 4-6 Wytycznych ONZ paragraf 22 Rekomendacji zaleca, aby państwa członkowskie podejmowały dodatkowe kroki w celu wymuszenia na przedsiębiorstwach przestrzegania praw człowieka, w tym w stosownych przypadkach wymóg zachowania należytej staranności w zakresie przestrzegania praw człowieka. Paragraf ten odzwierciedla również propozycje zawarte w Rezolucji Zgromadzenia Parlamentarnego nr 1757 (2010) dotyczącej praw człowieka i biznesu. Stanowi on ponadto, aby państwa członkowskie oceniały podjęte działania, gdy istnieje szczególny związek z przedsiębiorstwem, i jeśli to konieczne reagowały na nieprawidłowości. Może to obejmować wyciąganie odpowiednich konsekwencji w przypadku nieprzestrzegania praw człowieka, łącznie ze środkiem ostatecznym w postaci rozwiązywania umów o zamówienia publiczne.
40. Kilka państw członkowskich Rady Europy, które przyjęły już Krajowe Plany Działania, uwzględniły kwestię styku państwa z biznesem, na przykład poprzez wprowadzenie specjalnej zrównoważonej polityki zamówień, która wymaga analizy ryzyka i w ten sposób pokazuje, że instytucje rządowe zawierające umowy z przedsiębiorcami przestrzegają praw człowieka w zgodzie z Wytycznymi ONZ. Do innych środków zawartych w Krajowych Planach Działania należą: nałożenie na przedsiębiorstwa ustawowego wymogu informowania o odpowiedzialności na tej podstawie w przeglądach zarządczych zawartych w sprawozdaniach rocznych; przystąpienie do zasad UN Global Compact oraz Zasad odpowiedzialnego inwestowania; uwzględnienie potencjalnego wpływu na prawa człowieka w systemie pozwoleń na wywóz; uwzględnienie kwestii związanych z równością w sferze zamówień państwowych; publikacja zbioru wspólnych wytycznych dotyczących odpowiedzialnego udzielania zamówień w sektorze publicznym, we współpracy z miastami i innymi zainteresowanymi stronami, w tym wymogów dla agencji udzielających kredytów eksportowych, które opisano w Zaleceniu OECD z 2012 r. nt. wspólnego podejścia; uwzględnienie „istotnych niekorzystnych skutków projektu dla praw człowieka”, jak również „rozważenie wszelkich oświadczeń lub raportów upublicznionych przez ich Krajowe Punkty Kontaktowe (KPK) na zakończenie poszczególnych etapów procedury zgodnie z Wytycznymi OECD dla przedsiębiorstw wielonarodowych”; przystąpienie do „Międzynarodowego kodeksu postępowania dla prywatnych dostawców usług firm ochroniarskich”; oraz opracowanie wytycznych uwzględniających zagrożenia stwarzane

przez eksport określonych technologii, które nie podlegają jeszcze kontroli eksportu, lecz mogą mieć wpływ na prawa człowieka.

Umowy i misje handlowe

41. Paragraf 23 Rekomendacji stanowi, że państwa członkowskie powinny rozważyć wpływ na prawa człowieka umów handlowych i inwestycyjnych przed ich zawarciem. Przy dokonywaniu oceny takiego potencjalnego wpływu państwa członkowskie korzystają z szerokiego marginesu swobody. Państwa powinny podjąć odpowiednie kroki w celu złagodzenia zidentyfikowanych zagrożeń i zapobiegania im, w tym poprzez włączenie klauzul dotyczących praw człowieka do umów handlowych i inwestycyjnych. W tym kontekście należy zauważyć, że Unia Europejska i państwa EFTA zamieściły w swoich najnowszych umowach o wolnym handlu odniesienia dotyczące promowania społecznej odpowiedzialności biznesu. W zakresie misji handlowych paragraf 25 Rekomendacji przewiduje, że państwa członkowskie powinny uwzględnić i omawiać kwestię potencjalnego negatywnego wpływu przyszłych działań na prawa człowieka, oraz wymagać od uczestniczących przedsiębiorstw przestrzegania Wytycznych ONZ i Wytycznych OECD dla przedsiębiorstw wielonarodowych. Część państw członkowskich Rady Europy, która przyjęła już Krajowe Plany Działania, wyraźnie stwierdziła, że uważa Wytyczne ONZ za integralną część swojej polityki zagranicznej i w zakresie praw człowieka, i zasygnalizowała przedsiębiorstwom reprezentowanym w misjach handlowych, że powinny przeanalizować potencjalne negatywne skutki dla praw człowieka i realizować strategię w celu ich złagodzenia.

Handel towarem, który nie ma innego zastosowania poza wykonywaniem kary śmierci lub tortur

42. Rada Europy i jej państwa członkowskie sprzeciwiają się karze śmierci w każdym miejscu i bez względu na okoliczności. Ponadto tortury oraz niehumanitarne lub poniżające traktowanie albo karanie zostały zakazane na świecie przez prawo międzynarodowe, w szczególności przez art. 7 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych (zakaz tortur) oraz Konwencję ONZ w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania. W celu uzupełnienia zobowiązań, którymi są związane państwa członkowskie Rady Europy na mocy art. 3 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności (zakaz tortur) oraz protokołów nr 6 i 13 do Konwencji (odpowiednio, zniesienie kary śmierci w czasie pokoju, jak i we wszystkich okolicznościach), państwa członkowskie powinny zapewnić, aby przedsiębiorstwa mające siedzibę w obrębie ich jurysdykcji nie handlowały towarem, który nie ma innego praktycznego zastosowania poza wykonywaniem kary śmierci, tortur lub innym niehumanitarnym lub poniżającym traktowaniem albo karaniem (paragraf 24 Rekomendacji). Takimi towarami mogą być szubienice, krzesła elektryczne lub systemy automatycznego wstrzykiwania trucizny, a także substancje importowane przez kraje wykonujące karę śmierci, których jedynym zastosowaniem są śmiertelne zastrzyki.
43. Dla państw członkowskich Rady Europy, które są jednocześnie w Unii Europejskiej, Rozporządzenie Rady (WE) 1236/2005 w sprawie handlu niektórymi towarami, które

mogłyby być użyte do wykonywania kary śmierci, tortur lub innego okrutnego, nieludzkiego lub poniżającego traktowania albo karania ([2005] Dz. U. L 200/1, aneks II) wprowadziło kontrolę wywozu towarów, które są używane w tym zakresie. Po podjęciu przez kilka europejskich przedsiębiorstw działań mających na celu zaprzestanie handlu chemikaliami, które mogą być użyte do śmiertelnych zastrzyków, Rozporządzenie zostało zmienione w 2011 r., obejmując swoim zakresem również zakaz eksportu materiałów, które są używane do śmiertelnych zastrzyków.^{xvi}

Doradztwo dotyczące krajów trzecich o trudnej sytuacji w zakresie praw człowieka

44. Część państw członkowskich, która wdrożyła Krajowe Plany Działania, uznała ważną rolę ambasad i konsulatów w informowaniu przedsiębiorstw krajowych prowadzących działalność za granicą o Wytycznych ONZ, zgodnie z paragrafem 26 Rekomendacji. Może to być szczególnie istotne w przypadku, gdy dany kraj trzeci przechodzi znaczące zmiany, które mogą w konsekwencji prowadzić do otwarcia gospodarki na inwestycje zagraniczne, czy to poprzez zniesienie sankcji ekonomicznych i embarga, czy z powodu ogólnych reform gospodarczych. Powyższe informacje mogą dotyczyć na przykład negatywnego wpływu na pracowników, rdzenną ludność i społeczności, mniejszości etniczne i językowe, imigrantów, kobiety, dzieci, osoby należące do mniejszości seksualnych i płciowych lub osoby niepełnosprawne. Szczególnie ważne może się okazać przekazanie tych informacji małym i średnim przedsiębiorstwom, których znajomość Wytycznych ONZ i ich treści bywa mniejsza, a uzyskanie dostępu do takich informacji często stanowi dla nich szczególne wyzwanie.
45. Ponadto w swoich Krajowych Planach Działania państwa członkowskie poinformowały o podjętych w przeszłości działaniach, takich jak organizacja w państwach trzecich debat dotyczących społecznej odpowiedzialności biznesu, w których brały udział przedsiębiorstwa, agencje rządowe i parlamentarzyści z danego państwa trzeciego. Ambasad i konsulaty mogą zebrać przy jednym stole własne przedsiębiorstwa krajowe oraz lokalnych przedsiębiorców i organizacje społeczeństwa obywatelskiego w celu omówienia wszelkich kwestii dotyczących społecznej odpowiedzialności biznesu. Inne państwa członkowskie podkreśliły w Krajowych Planach Działania rolę ambasad i konsulatów w zachęcaniu krajów trzecich do wsparcia powszechnej międzynarodowej implementacji Wytycznych ONZ oraz powiązanych z nimi standardów, takich jak Wytyczne OECD dla przedsiębiorstw wielonarodowych. Za pośrednictwem swoich ambasad i konsulatów niektóre państwa członkowskie prowadzą doroczne warsztaty dotyczące odpowiedzialnego zarządzania łańcuchem dostaw, kładąc szczególny nacisk na małych i średnich przedsiębiorstwach oraz ich lokalnych partnerach biznesowych. Ambasad i konsulaty mogą również dokonywać oceny lokalnych partnerów handlowych w zakresie społecznej odpowiedzialności biznesu.

Działalność przedsiębiorstw na obszarach dotkniętych konfliktem

46. Państwa członkowskie mogą zająć się konkretnymi problematycznymi obszarami działalności gospodarczej lub określonymi branżami, w których istnieje szczególnie wysokie ryzyko negatywnego wpływu na prawa człowieka. Paragraf 27 Rekomendacji podkreśla ważną rolę, jaką pełnią państwa członkowskie w tym zakresie poprzez

informowanie odpowiednich przedsiębiorstw. Odnośnie do obszarów dotkniętych konfliktem, Narzędzie OECD dotyczące świadomości ryzyka dla przedsiębiorstw wielonarodowych na obszarach słabo zarządzanych ma na celu pomóc przedsiębiorstwom, które inwestują w krajach, w których rządy nie chcą lub nie są w stanie przyjąć zobowiązań w zakresie praw człowieka. Instrument ten uzupełniają Wytyczne OECD dotyczące zachowania należytej staranności w zakresie odpowiedzialnych łańcuchów dostaw minerałów z obszarów dotkniętych konfliktami oraz obszarów wysokiego ryzyka, które zawierają szczegółowe zalecenia mające na celu wsparcie przedsiębiorstw w zakresie przestrzegania praw człowieka, unikania pogłębiania konfliktów poprzez decyzje dotyczące zakupu surowców i praktykę oraz w procesie spełniania wymogów należytej staranności. Na szczelbu Unii Europejskiej kryteria, które muszą zostać spełnione przez importerów i eksporterów surowca diamentowego, określa tzw. rozporządzenie w sprawie krwawych diamentów (oryg. *blood diamond*).^{xvii} W tym kontekście warto przypomnieć komentarz do zasady 12 Wytycznych ONZ, który stanowi, że w sytuacjach konfliktu zbrojnego przedsiębiorstwa powinny przestrzegać standardów międzynarodowego prawa humanitarnego.

Zalecenia dotyczące poszczególnych sektorów

47. W związku z zaleceniami dotyczącymi poszczególnych sektorów w zakresie Wytycznych ONZ Komisja Europejska opracowała dokument zawierający wytyczne dla przedsiębiorstw w zakresie ich odpowiedzialności za poszanowanie praw człowieka, w szczególności dla trzech sektorów gospodarki (technologii informacyjnych i komunikacyjnych, ropy i gazu oraz zatrudnienia i agencji pośrednictwa pracy), jak również przewodnik dla małych i średnich przedsiębiorstw. W ramach Krajowych Planów Działania państwa członkowskie mogą opracować konkretne działania przewidziane dla tych dziedzin i sektorów, w których istnieje szczególne ryzyko naruszenia praw człowieka.

Szkolenia w zakresie biznesu i praw człowieka dla urzędników państwowych

48. Paragraf 29 Rekomendacji zachęca państwa członkowskie, aby zapewniały szkolenia w zakresie biznesu i praw człowieka dla urzędników państwowych, którzy wykonują zadania istotne w kontekście odpowiedzialności przedsiębiorstw, na przykład dla personelu placówek dyplomatycznych i konsularnych w krajach trzecich o trudnej sytuacji w zakresie praw człowieka. Część państw członkowskich Rady Europy, która wdrożyła już Krajowe Plany Działania, poinformowała o stworzeniu dla personelu dyplomatycznego i konsularnego szczegółowej informacji na temat biznesu i praw człowieka, w której zidentyfikowano także zagrożenia dla poszczególnych krajów. Ponadto jako przykład możliwych dobrych praktyk wymieniono specjalistyczne szkolenia dla personelu dyplomatycznego i konsularnego oddelegowanego do poszczególnych krajów lub stworzenie platformy szkoleń e-learningowych albo zestawu narzędzi dla urzędników działających na szczelbu międzynarodowym i w instytucjach wdrażających.
49. Oferując takie szkolenia, państwa członkowskie mogą chcieć skorzystać z europejskiego programu edukacyjnego w zakresie praw człowieka dla prawników

(HELP), którego celem jest podniesienie kompetencji sędziów, prawników i prokuratorów we wszystkich 47 państwach członkowskich w zakresie stosowania w ich codziennej pracy Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności. W ramach programu opracowano szkolenie w dziedzinie praw człowieka i biznesu, które koncentruje się na trzech filarach Wytycznych ONZ oraz na odpowiednim orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka. Szkolenie zostanie przetestowane w Wielkiej Brytanii, Włoszech oraz Rosji. Inne państwa członkowskie wyraziły już zainteresowanie jego wprowadzeniem dla przedstawicieli zawodów prawniczych w 2015-2016 r.

IV. Dostęp do środków zaradczych

50. Rozdział IV Rekomendacji ma na celu ułatwienie wdrażania trzeciego filaru (Dostęp do środków zaradczych) Wytycznych ONZ. Zasada podstawowa nr 25 Wytycznych ONZ stanowi, że „w ramach obowiązku ochrony przed naruszeniami praw człowieka w związku z działalnością przedsiębiorstw państwa muszą podjąć odpowiednie kroki, aby, jeśli naruszenia takie mają miejsce na ich terytorium i/lub w obrębie ich jurysdykcji, tym, których dotknie takie naruszenie, zapewnić, poprzez odpowiednie środki i mechanizmy sądowe, administracyjne, legislacyjne i inne, dostęp do skutecznych środków zaradczych i naprawczych”. Podobnie jak Wytyczne ONZ, niniejsza Rekomendacja rozróżnia środki sądowe (podrozdział a., który dodatkowo wyróżnia odpowiedzialność cywilną i karną lub równoważną) i pozasądowe (podrozdział b., który zawiera postanowienia skierowane zarówno do państwowych, jak i niepaństwowych mechanizmów rozpatrywania skarg).

a. Dostęp do mechanizmów sądowych

Art. 6 i art. 13 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności

51. Dostęp do środków sądowych ma dwojaki wymiar na mocy Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności. Podczas gdy art. 6 ust. 1 Konwencji gwarantuje każdemu dostęp do sądu „przy rozstrzyganiu o jego prawach i obowiązkach o charakterze cywilnym”,^{xviii} art. 13 Konwencji gwarantuje każdemu, kogo prawa i wolności wynikające z Konwencji zostały naruszone, prawo do skutecznego środka odwoławczego do właściwego organu państwowego. Gwarancje dostępu do sądu można znaleźć również w innych standardach praw człowieka, w szczególności w art. 10 Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka, art. 14 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych oraz art. 47 Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej. Paragraf 31 Rekomendacji przypomina państwom członkowskim o ich prawnym obowiązku zapewnienia skutecznej realizacji tych praw, również gdy domniemane naruszenie wynika z działalności przedsiębiorstwa.
52. Chociaż art. 6 Konwencji przyznaje szereg gwarancji sądowych w celu zapewnienia oskarżonemu rzetelnego procesu karnego, prawa dostępu do sądu na podstawie tego przepisu nie stosuje się do postępowań zmierzających do wszczęcia postępowania karnego przeciwko osobom trzecim, w tym przedsiębiorstwom.^{xix} W konsekwencji „aspekt karny” art. 6 Konwencji dotyczy wyłącznie zarzutów przeciwko osobie.

53. W odniesieniu do art. 13 Konwencji należy zauważyć, że jego treść („także wówczas, gdy naruszenia dokonały osoby wykonujące swoje funkcje urzędowe”) nie wywarła znaczącego wpływu na orzecznictwo Trybunału i nie może być stosowana jako argument na korzyść dla strony trzeciej, na przykład w stosunku do firm prywatnych.^{xx} Ponieważ art. 13 Konwencji gwarantuje prawo do skutecznego środka odwoławczego, może być on jedynie naruszony przez państwo, a nie przez podmiot prywatny.

i. Odpowiedzialność cywilna za związane z działalnością gospodarczą naruszenie praw człowieka

Odpowiedzialność cywilna za naruszenia praw człowieka przez przedsiębiorstwa

54. Paragraf 32 Rekomendacji stanowi, że państwa członkowskie powinny stosować takie środki ustawodawcze lub inne, jakie mogą okazać się konieczne w celu zapewnienia, że naruszenia praw człowieka spowodowane przez przedsiębiorstwa działające w obrębie ich jurysdykcji dają podstawę do pociągnięcia ich do odpowiedzialności cywilnej na mocy odpowiednich przepisów prawa. W przypadku wystąpienia takich naruszeń państwa członkowskie powinny zapewnić odpowiedzialność cywilną przedsiębiorstw i odpowiednie środki prawne, z których mogą skorzystać domniemane ofiary. Jeżeli uznają to za konieczne, państwa członkowskie powinny również zbadać możliwość ustanowienia nowych podstaw prawnych powództw cywilnych przeciwko przedsiębiorstwom, które naruszają prawa człowieka poprzez nieprzeprowadzenie odpowiednich procesów należytej staranności w celu zapobieżenia zagrożeniom w zakresie praw człowieka lub ich zmniejszenia. Przyjmuje się, że określenie „w obrębie ich jurysdykcji” odnosi się do siedziby przedsiębiorstw, o których mowa. Rozumie się ponadto, że termin „spowodowane” należy interpretować zgodnie z właściwymi przepisami prawa krajowego i może on obejmować udział w naruszeniu praw człowieka w takim stopniu, który, zgodnie z prawem krajowym państwa członkowskiego, spełnia przesłanki szczególnej formy uczestnictwa.
55. Paragraf 34 Rekomendacji stanowi, że państwa członkowskie powinny stosować takie środki ustawodawcze oraz inne, które mogą okazać się konieczne w celu zapewnienia, że ich sądy krajowe będą właściwe w sprawie roszczeń cywilnych dotyczących naruszeń praw człowieka związanych z biznesem przeciwko przedsiębiorstwom, które mają siedzibę w obrębie ich jurysdykcji. Ten aspekt ma szczególne znaczenie, ponieważ domniemane ofiary naruszeń praw człowieka często napotykały przeszkody w sądach państw trzecich, na terenie których nastąpiło zarzucane naruszenie, co powoduje, że sądy krajowe państwa, w którym pozwane przedsiębiorstwo ma swoją siedzibę, dają jedyną możliwość, aby zaradzić takim naruszeniom. Paragrafy od 33 do 43 Rekomendacji przedstawiają konkretne propozycje, jak usunąć typowe przeszkody, przed którymi mogą stanąć ofiary naruszeń praw człowieka związanych z biznesem w sądach krajowych państw członkowskich Rady Europy, gdyby takie roszczenia zostały wniesione przeciwko przedsiębiorstwu za domniemane naruszenia, które miały miejsce poza Europą.
56. Kwestie dotyczące właściwości sądu są nieuniknione, w przypadku gdy wielonarodowe przedsiębiorstwa działają na poziomie globalnym. W Europie tak zwany „system brukselski” służy jako zestaw przepisów regulujących, które sądy są właściwe do rozstrzygnięcia sporów prawnych o charakterze cywilnym lub handlowym między

osobami fizycznymi i/lub prawnymi zamieszkałymi lub mającymi siedzibę w różnych państwach członkowskich. System zawiera szczegółowe zasady ustalające jurysdykcję właściwego sądu do rozpoznania sprawy i reguluje uznawanie i wykonywanie orzeczeń zagranicznych. Konwencja o jurysdykcji i wykonywaniu orzeczeń sądowych w sprawach cywilnych i handlowych z dnia 30 października 2007 r. („Konwencja z Lugano”) przenosi zasady dotyczące właściwości sądów poza 28 państw członkowskich i obejmuje nimi także państwa członkowskie Europejskiego Stowarzyszenia Wolnego Handlu (EFTA), w ten sposób ułatwiając uznawanie i wykonywanie orzeczeń między tymi jurysdykcjami. Konwencja z Lugano jest otwarta dla państw, które nie są członkami Unii Europejskiej i nie ogranicza się tylko do tych, które należą do EFTA. Dlatego paragraf 33 Rekomendacji zachęca państwa członkowskie Rady Europy, które jeszcze nie rozpoczęły procedury przystąpienia do Konwencji z Lugano, aby to zrobiły. Procedura przystąpienia została opisana w art. 70 do art. 73 Konwencji. Państwa, które nie są członkami Europejskiego Stowarzyszenia Wolnego Handlu lub Unii Europejskiej, zostaną zaproszone do przystąpienia do Konwencji po uzyskaniu jednomyślnej zgody Umawiających się Stron (art. 72 ust. 3 Konwencji).

Forum non conveniens

57. Drugie zdanie paragrafu 34 Rekomendacji sugeruje, aby państwa członkowskie nie stosowały doktryny *forum non conveniens* w sprawach roszczeń cywilnych dotyczących naruszeń praw człowieka przeciwko przedsiębiorstwom, które mają siedzibę w obrębie ich jurysdykcji. Doktryna *forum non conveniens* pozwala sądom odmówić uznania właściwości, pomimo spełnienia wszystkich niezbędnych wymagań, w sprawach, w których istnieje bardziej odpowiedni sąd do rozpatrzenia danej sprawy, nawet jeżeli znajduje się on w innej jurysdykcji. Paragraf 34 Rekomendacji jest spójny z wyrokiem Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej z 2005 r. w sprawie *Owusu p. N.B. Jackson*, w którym Trybunał stwierdził, że system brukselski uniemożliwia sądowi krajowemu państwa członkowskiego Unii Europejskiej wyłączenie swojej jurysdykcji poprzez zastosowanie doktryny *forum non conveniens*.^{xxi}

Przedsiębiorstwa i ich filie

58. Zasada osobowości prawnej oraz doktryna ograniczonej odpowiedzialności, która powstała w prawie handlowym, aby zachęcić do inwestycji bez obaw przed odpowiedzialnością, a tym samym zwiększyć wzrost gospodarczy, w konsekwencji spowodowała, że osobowość prawna jednego przedsiębiorstwa może różnić się od osobowości prawnej drugiego.^{xxii} Doktryny te rozciągają się na spółki dominujące i ich spółki zależne, tym samym utrudniając domniemanym ofiarom naruszeń praw człowieka z udziałem przedsiębiorstw ustalenie odpowiedzialności cywilnej spółki dominującej (chyba że sądy krajowe zastosują wyjątek „odpowiedzialności przebijającej”, oryg. *piercing the corporate veil*). Z proceduralnego punktu widzenia przeszkoda w dostępie do wymiaru sprawiedliwości może powstać wówczas, gdy spółka zależna prowadzi działalność w państwie trzecim, a zatem w innej jurysdykcji. Dlatego paragraf 35 Rekomendacji sugeruje, aby państwa członkowskie rozważyły stworzenie ich sądom krajowym możliwości sprawowania jurysdykcji wobec spółki dominującej w przypadku, gdy ma siedzibę w obrębie ich jurysdykcji, jak również

wobec spółki zależnej, nawet jeśli ma siedzibę w obrębie innej jurysdykcji. Jednak w takich przypadkach roszczenia przeciwko spółce dominującej i zależnej powinny być ściśle ze sobą związane. Na przykład holenderski sąd rejonowy stwierdził swoją jurysdykcję zarówno przeciwko Royal Dutch Shell Plc, zarejestrowanej w Wielkiej Brytanii z siedzibą w Holandii, jak i Shell Petroleum Development Company of Nigeria Ltd. z siedzibą w Nigerii, w sprawie wniesionej przez obywateli Nigerii w związku ze szkodą spowodowaną zanieczyszczeniem ropą w wyniku przeciekającego rurociągu w Nigerii (decyzja z dnia 30 grudnia 2009 r. w sprawie nr 30891/HA ZA 09-579). Sąd rejonowy uznał, że pomiędzy roszczeniami wobec dwóch przedsiębiorstw istniał związek, ponieważ dotyczyły tych samych faktów, zaś pozwani zostali pociągnięci do odpowiedzialności za tę samą szkodę.

Forum necessitatis

59. Doktryna *forum necessitatis*, określana również jako „forum konieczności”, umożliwia sądowi uznać swoją jurysdykcję w przypadku, gdy nie istnieje inny właściwy sąd. Taka sytuacja może mieć miejsce, gdy z powodu wojny lub klęski żywiołowej w państwie trzecim nie ma dostępu do sądu. Doktryna może również służyć jako zabezpieczenie przed pozbawieniem dostępu do wymiaru sprawiedliwości, na przykład w przypadkach, gdy nie można racjonalnie oczekiwać, że domniemanym ofiarom naruszeń praw człowieka z udziałem przedsiębiorstw, które miały miejsce poza Europą, zostanie zapewnione prawo do rzetelnego procesu w sądach krajowych państwa, w którym doszło do zarzucanych naruszeń. Paragraf 36 Rekomendacji zachęca państwa członkowskie do rozważenia możliwości uznania właściwości ich własnych sądów krajowych przez zastosowanie tej doktryny w sprawach dotyczących domniemych naruszeń praw człowieka z udziałem przedsiębiorstw, które miały miejsce poza ich jurysdykcją. Przedmiotowy paragraf dopuszcza taką możliwość pod warunkiem, że postępowanie przed sądem krajowym w państwie trzecim, gdzie doszło do zarzucanego naruszenia, nie gwarantowałoby prawa do rzetelnego procesu, oraz że istnieje wystarczająco ścisły związek z danym państwem członkowskim, które miałyby sprawować taką jurysdykcję. Kilka państw członkowskich przyjęło nowe lub dostosowało istniejące przepisy w tym zakresie.^{xxiii}
60. Paragraf 37 zaleca, aby państwa członkowskie, które zapewniają możliwość wniesienia roszczeń cywilnych w związku z naruszeniami praw człowieka, których popełnienie zarzuca się państwowym przedsiębiorstwom lub przedsiębiorstwom, z którymi państwo zawiera umowy (na przykład w zakresie prywatnych usług wojskowych i bezpieczeństwa, więzień, ośrodków detencyjnych lub usług transportowych związanych z deportacją imigrantów), powstrzymały się od powoływania się na jakiegokolwiek przywileje lub immunitety krajowe w ich sądach. Przyjmuje się, że paragraf ten nie odnosi się do immunitetów uznawanych na mocy prawa międzynarodowego publicznego, które miałyby zastosowanie w postępowaniach sądowych w państwach trzecich.

Doktryny niedotyczące wymiaru sprawiedliwości

61. Niektóre doktryny, które mogą być stosowane przez sądy państw członkowskich Rady Europy, mogą mieć negatywny wpływ na dostęp do wymiaru sprawiedliwości pokrzywdzonych naruszeniami praw człowieka z udziałem przedsiębiorstw. Doktryny te mogą albo skutkować brakiem możliwości przypisania odpowiedzialności cywilnej pozwanemu, albo uniemożliwić rozpatrzenie kwestii odpowiedzialności przez określone sądy krajowe. Przykładem takich doktryn są immunitety przyznawane zagranicznemu przedsiębiorstwu państwowemu lub spółkom, w których państwa są znaczącymi udziałowcami. Chociaż nie cieszą się one immunitetem w transakcjach handlowych (art. 10 ust. 1 Konwencji ONZ o immunitetach jurysdykcyjnych państw i ich mienia, a także art. 7 ust. 1 Europejskiej konwencji o immunitecie państwa (ETS. nr 74)), sąd krajowy może jednak przyznać immunitet zagranicznemu przedsiębiorstwu państwowemu, jeżeli jego działania przyczyniają się do naruszania praw człowieka, które nie mogą być zakwalifikowane jako „działania gospodarcze”. Może to stanowić naruszenie prawa dostępu do sądu, zgodnie z art. 6 ust. 1 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności. Ponieważ prawo międzynarodowe nie uznaje jeszcze wyjątków od immunitetu państwa za poważne naruszenia praw człowieka, co zostało potwierdzone zarówno przez Europejski Trybunał Praw Człowieka, jak i Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości,^{xxiv} domniemane naruszenia praw człowieka spowodowane przez zagraniczne przedsiębiorstwo państwowe może być objęte immunitetem, pod warunkiem że przedsiębiorstwo zostanie uznane za podmiot państwowy w rozumieniu art. 2 (1) (b) (iii) Konwencji ONZ o immunitetach jurysdykcyjnych państwa i ich mienia, a jego działania nie będą miały jedynie charakteru komercyjnego. Innym przykładem doktryny niedotyczącej wymiaru sprawiedliwości byłaby doktryna „aktu władzy publicznej” (oryg. *Act of State*), zgodnie z którą sądy krajowe są zobowiązane do poszanowania niezależności każdego innego suwerennego państwa, w związku z czym nie powinny osądzać działań innego państwa na jego własnym terytorium.^{xxv} Trzecim przykładem może być doktryna dotycząca „kwestii politycznych” (oryg. *political question*), zgodnie z którą ocenie sądu podlegają kwestie prawne, natomiast kwestie polityczne nie są rozstrzygane na drodze sądowej. Paragraf 38 Rekomendacji wskazuje, że stosowanie powyższych doktryn nie powinno nadmiernie ograniczać możliwości wniesienia roszczenia cywilnego dotyczącego naruszeń praw człowieka z udziałem przedsiębiorstw.

Status prawny osób trzecich i zbiorowe rozpatrywanie podobnych spraw

62. Paragraf 39 Rekomendacji sugeruje, by państwa członkowskie rozważyły przyjęcie środków, które umożliwiałyby podmiotom trzecim, takim jak fundacje, stowarzyszenia, związki zawodowe i inne organizacje, występowanie z roszczeniem w imieniu domniemanych ofiar, natomiast paragraf 42 Rekomendacji sugeruje, by państwa członkowskie rozważyły możliwe rozwiązania dla zbiorowego rozpatrywania podobnych spraw dotyczących naruszeń praw człowieka z udziałem przedsiębiorstw. Chociaż nie wszystkie państwa członkowskie Rady Europy przewidują mechanizm zbiorowych roszczeń (tj. gdy duża grupa wnioskodawców może być reprezentowana przez prawnika w jednym postępowaniu), możliwe są inne sposoby zbiorowego rozpatrywania wielu identycznych roszczeń, które te państwa członkowskie mogłyby rozważyć. Na takich zbiorowych rozwiązaniach domniemane ofiary mogłyby skorzystać poprzez znaczne zmniejszenie ich osobistego zaangażowania i kosztów sądowych w

postępowaniu, przy jednoczesnym zwiększeniu ich dostępu do środka zaradczego. Jednym ze sposobów mogłoby być umożliwienie pewnym organizacjom wnoszenia roszczeń w imieniu nieograniczonej liczby domniemanych ofiar, zgodnie z paragrafem 39 Rekomendacji. Inne warianty mogłyby polegać na tworzeniu systemów „opt-in” w przypadku rozstrzygnięć, które odnosiłyby się do dużej liczby roszczeń, na przyłączaniu się do spraw o podobnych okolicznościach faktycznych i zagadnieniach prawnych lub na przenoszeniu roszczeń na rzecz osoby trzeciej w celu wniesienia powództwa do sądu. Przyjmuje się, że określenie „zbiorowe rozpatrzenie podobnych spraw” obejmuje również orzekanie w połączonych sprawach, oraz że określenie „w imieniu ofiar” implikuje, że takie roszczenia nie mogłyby być wytoczone bez ich zgody i bez określonego związku z nimi.

Stosowanie prawa krajowego w zgodzie z międzynarodowymi traktatami dotyczącymi praw człowieka

63. Paragraf 40 Rekomendacji przypomina państwom członkowskim, że powinny stosować takie środki ustawodawcze lub inne właściwe, aby zapewnić zgodność z Konwencją o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności oraz z orzecznictwem Trybunału, a także z innymi międzynarodowymi i europejskimi instrumentami praw człowieka, takimi jak Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych, Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych, odpowiednie konwencje MOP, Europejska Karta Społeczna (zrewidowana), jak również Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej, o ile związały się powyższymi traktatami. Może to być szczególnie istotne w przypadku, gdy normy kolizyjne prowadzą do zastosowania przepisów prawa obcego, które są niezgodne z powyższymi standardami praw człowieka. Klauzule porządku publicznego są użytecznymi narzędziami w celu zniwelowania tego problemu. Na przykład w Wielkiej Brytanii, pomimo klauzul porządku publicznego podlegających wąskiej interpretacji, sądy popierają pogląd, że przepisy prawa obcego, które naruszają prawa człowieka, nie powinny być stosowane.^{xxvi}

Wybór prawa właściwego, gdy szkoda powstała w kraju trzecim

64. Wobec roszczeń z tytułu poniesionej szkody, która powstała na terenie innej jurysdykcji, sądy krajowe muszą określić, które prawo jest właściwe. W Unii Europejskiej Rozporządzenie Rzym II co do zasady wyznacza prawo państwa, w którym wystąpiła szkoda, jako prawo właściwe (*lex loci damni*). Rozporządzenie przewiduje jednak pewne wyjątki od tej ogólnej zasady.

Zasada „równości broni” i pomoc prawna

65. Roszczenia cywilne domniemanych ofiar naruszeń praw człowieka z udziałem przedsiębiorstw mogą nagminnie prowadzić do sytuacji, w których środki finansowe pozwanego zdecydowanie przewyższają te, którymi dysponuje powód, zwłaszcza gdy pozwane przedsiębiorstwo jest międzynarodowe. Jednocześnie spory w sprawie takich naruszeń mogą być bardzo kosztowne, co może stanowić barierę w dostępie do wymiaru sprawiedliwości, prowadząc nieuchronnie do podniesienia kwestii prawa do rzetelnego postępowania na mocy art. 6 Konwencji o ochronie praw człowieka i

podstawowych wolności. Europejski Trybunał Praw Człowieka stwierdził, że państwo nie ma obowiązku zapewnienia pełnej „równości broni” pomiędzy stronami postępowania poprzez wykorzystanie środków publicznych, o ile każda ze stron ma zapewnioną odpowiednią możliwość przedstawienia swojej sprawy w warunkach, które nie stawiają jej w zasadniczo niekorzystnej sytuacji wobec przeciwnika.^{xxvii} Jednakże, podczas gdy prawo dostępu do sądu zgodnie z art. 6 Konwencji nie jest absolutne i może podlegać ograniczeniom, które służą uprawnionemu celowi i nie są nieproporcjonalne, udzielenie pomocy prawnej w niektórych przypadkach może być konieczne do zapewnienia „równości broni” między stronami. W związku z tym Trybunał uznał za dopuszczalne ustanowienie warunków przyznania pomocy prawnej m.in. w oparciu o sytuację finansową uczestnika postępowania lub jego szanse na powodzenie w postępowaniu.^{xxviii} W świetle tych wymagań paragraf 41 Rekomendacji przypomina państwom członkowskim o spoczywającym na nich na mocy art. 6 Konwencji obowiązku unikania roszczeń dotyczących domniemanych naruszeń praw człowieka z udziałem przedsiębiorstw, w których odmowa pomocy prawnej pozbawia domniemane ofiary możliwości skutecznego przedstawienia swojej sprawy przed sądami krajowymi, przyczyniając się do niedopuszczalnej „nierówności broni” na mocy tego przepisu.

Dostęp do informacji

66. Paragraf 43 Rekomendacji sugeruje, aby państwa członkowskie rozważyły przegląd swojej procedury cywilnej, w przypadku gdy obowiązujące przepisy utrudniają dostęp do informacji będących w posiadaniu pozwanego lub osoby trzeciej, jeżeli takie informacje są istotne dla domniemanych ofiar naruszenia praw człowieka z udziałem przedsiębiorstw. O ile należy zauważyć, że „bariery w dostępie do sprawiedliwości” nie mogą być utożsamiane z „barierami w wygraniu sprawy sądowej” poprzez usunięcie ciężaru dowodu spoczywającego na powodzie, państwa członkowskie przyjęły w swoich systemach prawnych, że mogą zaistnieć sytuacje, w których nie można zasadnie oczekiwać od powoda, aby dostarczył niektóre dowody, jeżeli znajdują się one w wyłącznej dyspozycji pozwanego. Jednym z przykładów jest odpowiedzialność za produkt, w przypadku której ciężar dowodu może, pod pewnymi warunkami, przesunąć się w niektórych kwestiach w kierunku pozwanego producenta. Choć każde państwo członkowskie samo ustala zasady, na jakich sądy krajowe oceniają przedstawione im dowody, konieczna jest także refleksja na temat reguł postępowania dowodowego przy uwzględnieniu faktu, że podczas ważenia konkurencyjnych interesów należy wziąć pod uwagę poufność wymaganych informacji.

ii. Odpowiedzialność karna lub równoważna za naruszenia praw człowieka związane z działalnością biznesu

Odpowiedzialność karna przedsiębiorstw

67. W państwach członkowskich Rady Europy odpowiedzialność karna przedsiębiorstw nie jest stosowana w sposób jednolity. Kary przewidziane dla osób prawnych mogą przybierać różne formy, od sankcji karnych po środki karne na podstawie prawa administracyjnego lub cywilnego.^{xxix} Rekomendacja odzwierciedla podejście przyjęte w

różnych traktatach Rady Europy, które przewidują odpowiedzialność przedsiębiorstw w związku z kryminalizacją niektórych czynów. Na przykład art. 22 Konwencji przeciwko handlowi ludźmi stanowi, że państwa „podejmą takie działania ustawodawcze lub inne, jakie mogą okazać się konieczne dla zapewnienia, że osoba prawna może zostać pociągnięta do odpowiedzialności za czyn uznany za przestępstwo zgodnie z niniejszą Konwencją”. Paragraf 250 Raportu wyjaśniającego do Konwencji uściśla, że:

„Odpowiedzialność na podstawie niniejszego artykułu może mieć charakter karny, cywilny lub administracyjny. Każde państwo członkowskie może zapewnić jedną lub wszystkie formy odpowiedzialności zgodnie ze swoimi zasadami prawnymi, dopóki wymogi wynikające z art. 23 ust. 2 są spełnione, mianowicie że sankcja zastosowana w oparciu o dany środek prawny jest ‘skuteczna, proporcjonalna i odstrasząca’ i obejmuje sankcje pieniężne.”

68. W ten sam sposób paragraf 44 Rekomendacji nie proponuje państwom członkowskim określonego środka legislacyjnego w celu zapewnienia odpowiedzialności przedsiębiorstw za przestępstwa wymienione w tym paragrafie. Uznaniowość ta nie obejmuje jednak ogólnych zobowiązań państw wynikających z prawa międzynarodowego do zapewnienia indywidualnej odpowiedzialności karnej za niektóre przestępstwa międzynarodowe. W związku z tym państwa członkowskie powinny również rozważyć zmianę swojego prawa karnego i innych ustaw, a także praktyki egzekwowania prawa w celu zapewnienia, że przedsiębiorstwa mogą być pociągnięte do odpowiedzialności za popełnienie poważnych przestępstw dotyczących praw człowieka na mocy krajowego prawa karnego lub innego prawa równoważnego.
69. Paragraf 44 Rekomendacji wymienia trzy grupy przestępstw, dla których państwa członkowskie powinny rozważyć ustanowienie odpowiedzialności przedsiębiorstw: przestępstwa w świetle prawa międzynarodowego, przestępstwa wynikające z traktatów oraz inne poważne przestępstwa w zakresie praw człowieka z udziałem przedsiębiorstw.

Przestępstwa wynikające z prawa międzynarodowego

70. Określenie „przestępstwa wynikające z prawa międzynarodowego” odnosi się do ludobójstwa, zbrodni przeciw ludzkości i zbrodni wojennych, co do których jurysdykcję sprawuje Międzynarodowy Trybunał Karny na mocy art. 6 - 8 Statutu Rzymskiego. Ponadto przyjmuje się, że paragraf 44 Rekomendacji odnosi się również do odpowiedzialności za wszelkie formy uczestnictwa, takie jak podżeganie, pomocnictwo, usiłowanie oraz współudział.

Przestępstwa wynikające z traktatów

71. Należy zauważyć, że lista zobowiązań wynikająca z traktatów w paragrafie 44 Rekomendacji do kryminalizacji pewnych czynów nie jest wyczerpująca, ale odnosi się do tych przestępstw, które mogą mieć szczególne znaczenie dla niektórych rodzajów działalności gospodarczej. Paragraf ten zachęca również państwa członkowskie, które jeszcze nie ratyfikowały traktatów wymienionych w tym orientacyjnym wykazie, aby to uczyniły. Nawet jeśli państwa członkowskie nie przyjęły jeszcze powyższych traktatów, to zobowiązania wynikające z Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych

wolności mogą je zobowiązać do kryminalizacji określonych czynów w odniesieniu do indywidualnej odpowiedzialności karnej. W zakresie art. 4 Konwencji dotyczy to na przykład handlu ludźmi^{xxx} lub poddaństwa domowego i wyzysku.^{xxxi} Przyjmuje się, że odniesienia w paragrafie 44 obejmują również dodatkowe i fakultatywne protokoły do wymienionych traktatów. Poniżej przedstawiono krótki przegląd przestępstw wynikających z traktatów, o których mowa w paragrafie 44:

- Konwencja o cyberprzestępczości, która weszła w życie w 2001 r., jest jedynym wiążącym międzynarodowym instrumentem w dziedzinie cyberprzestępczości. Służy jako wytyczne dla każdego państwa opracowującego krajową kompleksową legislację w przedmiocie walki z cyberprzestępczością oraz jako ramy dla międzynarodowej współpracy pomiędzy państwami-stronami Konwencji. Konwencja została uzupełniona Protokołem w sprawie ksenofobii i rasizmu popełnionych przy użyciu systemów komputerowych. Zobowiązuje on państwa do przyjęcia środków ustawodawczych lub innych w takich obszarach jak nielegalny dostęp i przechwytywanie, ingerowanie w dane, fałszerstwa i oszustwa związane z systemami komputerowymi, pornografia dziecięca oraz naruszenia praw autorskich. Zgodnie z art. 12 („Odpowiedzialność osób prawnych”) państwa powinny przyjąć takie środki prawne i inne, jakie okażą się niezbędne dla zagwarantowania pociągnięcia do odpowiedzialności osób prawnych za przestępstwa określone zgodnie z Konwencją.
- Konwencja przeciwko handlowi ludźmi weszła w życie w 2008 r. Ma ona na celu ochronę ofiar handlu ludźmi oraz ochronę ich praw, jak również zapobieganie handlowi i ściganie handlarzy. Konwencja ma zastosowanie do wszystkich form handlu ludźmi, tj. do handlu krajowego, ponadnarodowego i związanego z przestępczością zorganizowaną, do wszystkich kategorii ofiar (kobiet, mężczyzn i dzieci), oraz do każdej formy wyzysku, wykorzystywania seksualnego, pracy przymusowej lub służby. Konwencja zobowiązuje państwa do kryminalizacji handlu ludźmi, korzystania z usług świadczonych przez ofiary oraz niektórych czynności dotyczących podróży lub dokumentów tożsamości. Art. 22 Konwencji nakłada na państwa obowiązek uregulowania odpowiedzialności osób prawnych.
- Konwencja o ochronie dzieci przed seksualnym wykorzystywaniem i niegodziwym traktowaniem w celach seksualnych weszła w życie w 2010 r. i jest pierwszym instrumentem, który uznaje za przestępstwa różne formy wykorzystywania seksualnego dzieci. Konwencja przewiduje, że pewne rodzaje zachowań są klasyfikowane jako przestępstwa. Należą do nich uczestnictwo w czynnościach seksualnych z udziałem dziecka poniżej ustawowego wieku oraz dziecięcej prostytucji i pornografii. Art. 9 ust. 2 Konwencji stanowi, że: „Każda ze Stron zachęca przedstawicieli sektora prywatnego, w szczególności przedsiębiorstwa związane z technologią informacyjną i telekomunikacyjną, branżą turystyczną, sektorem bankowym i finansowym, a także społeczeństwo, do udziału w opracowywaniu i wdrożeniu polityki mającej na celu zapobieganie seksualnemu wykorzystywaniu i niegodziwemu traktowaniu dzieci w celach seksualnych oraz do wprowadzania wewnętrznych norm i zasad służących realizacji tej polityki.”^{xxxii} Art. 26 Konwencji nakłada na państwa obowiązek uregulowania odpowiedzialności osób prawnych.

- Prawnokarna konwencja o korupcji, która weszła w życie w 2002 r., ma na celu skoordynowaną kryminalizację dużej liczby praktyk korupcyjnych. Obejmuje swoim zakresem różne formy zachowań korupcyjnych, w tym czynne i bierne przekupstwo w sektorze prywatnym. Państwa są zobowiązane do zapewnienia skutecznych i odstraszających sankcji i środków, w tym pozbawienia wolności, które może prowadzić do ekstradycji. Art. 17 wymaga od Stron uznania swojej właściwości w sprawach przestępstw związanych z korupcją popełnionych w państwie trzecim (tj. poza ich jurysdykcją) przez osoby fizyczne i prawne z tych państw. Art. 18 przewiduje odpowiedzialność prywatnych podmiotów prawnych. Oprócz aspektów prawa karnego tej Konwencji, Cywilnoprawna konwencja o korupcji (która weszła w życie w 2003 r.) przewiduje skuteczne środki dla osób, które poniosły szkodę w wyniku czynów korupcyjnych.
- Konwencja ONZ przeciwko korupcji, która weszła w życie w 2005 r., przewiduje środki zapobiegawcze również skierowane do sektora prywatnego, a także kryminalizację wielu czynów, w tym korupcji w sektorze prywatnym. Art. 26 Konwencji dotyczy odpowiedzialności osób prawnych.
- Konwencja ONZ o prawach dziecka, która weszła w życie w 1990 r., uznaje w art. 32 prawo dziecka do ochrony przed wyciskiem ekonomicznym, przed wykonywaniem pracy, która może być niebezpieczna lub może kolidować z kształceniem dziecka, bądź może być szkodliwa dla zdrowia dziecka lub jego rozwoju fizycznego, umysłowego, duchowego, moralnego lub społecznego. Państwa-strony powinny w szczególności zapewnić minimalny wiek dopuszczenia do zatrudnienia; zapewnić odpowiednią regulację godzin i warunków zatrudnienia; i przewidzieć odpowiednie kary lub inne sankcje do zapewnienia skutecznego stosowania tego artykułu. Art. 19 Konwencji zobowiązuje państwa-strony do podjęcia wszelkich odpowiednich środków w celu ochrony dzieci przed wszelkimi formami przemocy, wykorzystywania i wycisku, natomiast art. 34 Konwencji dotyczy seksualnego wykorzystywania i niegodziwego traktowania w celach seksualnych, a art. 35 obejmuje handel dziećmi. Art. 38 Konwencji skupia się na państwach-stronach, które zobowiązują się respektować i zapewnić respektowanie norm międzynarodowego prawa humanitarnego mających do nich zastosowanie w przypadku konfliktu zbrojnego i odnoszących się do dzieci. Konwencję uzupełnia Protokół Fakultatywny sprawie handlu dziećmi, dziecięcej prostytucji i dziecięcej pornografii, który szczegółowo określa przestępstwa związane z handlem dziećmi i ich wykorzystywaniem seksualnym. Art. 3 Protokołu wymaga, aby państwa-strony ustanowiły w stosownych przypadkach odpowiedzialność osób prawnych za te przestępstwa, natomiast art. 4 Protokołu wzywa państwa-strony do rozszerzenia jurysdykcji eksterytorialnej w przypadku tych przestępstw, a art. 8 Protokołu przewiduje odszkodowanie dla pokrzywdzonych dzieci. Konwencja jest dodatkowo uzupełniona przez Protokół Fakultatywny w sprawie angażowania dzieci w konflikty zbrojne.
- Konwencja ONZ przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej, która weszła w życie w 2003 r., jest głównym instrumentem międzynarodowym w zwalczaniu międzynarodowej przestępczości zorganizowanej. Zobowiązuje państwa do kryminalizacji pewnych działań, takich jak udział w zorganizowanej grupie przestępczej, pranie pieniędzy pochodzących z przestępstw, pranie

pieniędzy i korupcja. Art. 10 odnosi się do odpowiedzialności osób prawnych. Konwencję dodatkowo uzupełniają trzy Protokoły, ukierunkowane na poszczególne obszary i przejawy przestępczości zorganizowanej: Protokół o zapobieganiu, zwalczaniu oraz karaniu za handel ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi; Protokół przeciwko przemytowi migrantów drogą lądową, morską i powietrzną; oraz Protokół przeciwko nielegalnej produkcji i nielegalnemu handlowi bronią palną, jej częściami i elementami oraz amunicją do niej.

Inne poważne przestępstwa przeciwko prawom człowieka związane z biznesem

72. Określenie „inne przestępstwa stanowiące poważne naruszenia praw człowieka z udziałem przedsiębiorstw” odnosi się do naruszeń, które nie są ani przestępstwami w świetle prawa międzynarodowego (zgodnie z definicją zawartą w paragrafie 70 niniejszego Memorandum), ani przestępstwami wynikającymi z traktatów. Przykładem mogą stanowić niektóre przymusowe eksmisje lub zabójstwo, jeśli nie zostało popełnione w ramach rozległego lub systematycznego ataku skierowanego przeciwko ludności cywilnej (a tym samym nie spełnia definicji zbrodni przeciwko ludzkości w rozumieniu art. 7 Statutu Międzynarodowego Trybunału Karnego).

Odpowiedzialność osób prawnych i indywidualna

73. Paragraf 45 Rekomendacji wyjaśnia, że odpowiedzialność osób prawnych nie wyklucza indywidualnej odpowiedzialności osoby fizycznej, która może być sprawcą, inicjatorem lub współsprawcą popełnionego przestępstwa. W określonym przypadku odpowiedzialność może zaistnieć na kilku poziomach jednocześnie – na przykład odpowiedzialność jednego z organów osoby prawnej, odpowiedzialność osoby prawnej jako całości i indywidualna odpowiedzialność przedstawiciela przedsiębiorstwa w związku z pierwszą lub drugą formą odpowiedzialności. Należy zauważyć, że odpowiedzialność osoby prawnej powinna również obejmować odpowiedzialność za brak nadzoru i kontroli, który umożliwił popełnienie przestępstwa przez osobę działającą z upoważnienia osoby prawnej.^{xxxiii}

Skuteczne postępowanie przygotowawcze w świetle Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności

74. Paragraf 46 Rekomendacji przypomina, że skuteczne postępowanie przygotowawcze musi spełniać określone kryteria, ustalone w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka. Mają one zastosowanie niezależnie od tego, czy pozwany jest osobą prawną, czy osobą fizyczną reprezentująca przedsiębiorstwo. Kryteria te są następujące: „adekwatność”, „staranność”, „bezsronność”, „niezależność”, „sprawność” i „kontrola publiczna”. W związku z art. 2 Konwencji (prawo do życia) Trybunał dokonał wykładni tych kryteriów w sposób następujący.

- *Adekwatność*

„Postępowanie przygotowawcze w sprawie śmierci, aby było uznane za „skuteczne”, musi być przede wszystkim adekwatne, przy czym sformułowanie to powinno być rozumiane w kontekście art. 2 Konwencji, który wiąże się z odpowiedzialnością Umawiającej się Strony na podstawie tego artykułu. Oznacza to, że musi ono być w stanie doprowadzić do zidentyfikowania i ukarania winnych. Nie jest to jednak zobowiązanie do rezultatu, lecz do podjęcia odpowiednich działań. Władze muszą podjąć stosowne środki będące w ich dyspozycji w celu zabezpieczenia dowodów dotyczących zdarzenia. Wszelkie braki w postępowaniu przygotowawczym, które obniżają jego zdolność do identyfikacji sprawcy lub sprawców, będą zwiększały ryzyko naruszenia tego standardu (por. *Tahsin Acar p. Turcji* [WI], nr 26307/95, § 223, ECHR 2004-III).^{11xxxiv}

- *Staranność*

„Władze muszą podjąć odpowiednie działania będące w ich dyspozycji w celu zabezpieczenia dowodów dotyczących zdarzenia, w tym między innymi zeznania naocznych świadków, wyniki ekspertyz sądowych oraz, w stosownych przypadkach, sekcję zwłok, która zapewni pełny i dokładny wykaz urazów i obiektywną analizę wyników badań klinicznych, w tym przyczynę zgonu (zob. odnośnie do sekcji zwłok np. *Salman p. Turcji* cytowany powyżej, § 106; odnośnie do świadków np. *Tanrikulu p. Turcji* [WI], nr 23763/94, ECHR 1999-IV, § 109; odnośnie do dowodów sądowych np. *Gül p. Turcji*, 22676/93, [Rozdział 4], § 89). Wszelkie braki w postępowaniu przygotowawczym, które przeszkadzałyby w ustaleniu przyczyny śmierci lub osoby lub osób odpowiedzialnych, będą zwiększały ryzyko naruszenia tego standardu.^{11xxxv}

- *Bezstronność i niezależność*

„Aby postępowanie przygotowawcze prowadzone przez funkcjonariuszy państwowych w sprawie zarzucanego bezprawnego zabójstwa było skuteczne, osoby odpowiedzialne za postępowanie przygotowawcze oraz je prowadzące muszą być niezależne i bezstronne, zgodnie z prawem jak i w praktyce (zob. *Güleç p. Turcji*, wyrok z dnia 27 lipca 1998 r., Reports 1998-IV, str. 1733, §§ 81-82; *Oğur p. Turcji* [WI], nr 21594/93, §§ 91-92, ECHR 1999-III; oraz *Ergi p. Turcji*, wyrok z dnia 28 lipca 1998 r., Reports 1998-IV, str. 1778/79, §§ 83-84).^{11xxxvi}

- *Sprawność*

„Postępowanie przygotowawcze musi być skuteczne w tym sensie, że jest w stanie doprowadzić do zidentyfikowania i ukarania odpowiedzialnych osób (zob. *Oğur p. Turcji* [WI], nr 21594/93, § 88, ECHR 1999-III). Wszelkie braki w postępowaniu przygotowawczym, które przeszkadzają w ustaleniu przyczyny śmierci lub odpowiedzialnej osoby, będą stwarzały ryzyko naruszenia standardu.(...) Należy uznać, że w niektórych sytuacjach mogą wystąpić przeszkody lub trudności, które uniemożliwią postępy w postępowaniu przygotowawczym. Jednak szybka reakcja władz w postępowaniu

przygotowawczym dotyczącym użycia siły zagrażającej życiu na ogół może być uznana za podstawę zaufania publicznego do utrzymania praworządności oraz zapobiegania wszelkim przejawom zmywy dotyczącej bezprawnych czynów lub ich tolerowania.^{11xxxvii}

- *Kontrola publiczna*

„Wymagany stopień kontroli publicznej może różnić się w zależności od sprawy. Jednak we wszystkich przypadkach najbliżsi krewni ofiary muszą uczestniczyć w postępowaniu w zakresie niezbędnym do ochrony ich uzasadnionych interesów (zob. *Güleç*, cytowany powyżej, str. 1733, § 82, w którym ojciec ofiary nie został poinformowany o decyzji o odmowie ścigania; *Oğur*, cytowany powyżej, § 92, gdzie rodzina ofiary nie miała dostępu do dokumentów postępowania przygotowawczego i postępowania sądowego; oraz *Gül*, cytowany powyżej, § 93)^{11xxxviii}

Przedawnienie przestępstw międzynarodowych

75. Dwa traktaty międzynarodowe miały na celu kodyfikację prawa w odniesieniu do najpoważniejszych przestępstw wynikających z prawa międzynarodowego – takich jak ludobójstwo, zbrodnie wojenne i zbrodnie przeciwko ludzkości – oraz kwestii przedawnień. Konwencja ONZ o niestosowaniu przedawnienia wobec zbrodni wojennych i zbrodni przeciwko ludzkości weszła w życie w 1970 r. i, jak do tej pory (maj 2015 r.), ma pięćdziesiąt pięć państw-stron. Europejska konwencja o niestosowaniu przedawnienia wobec zbrodni przeciwko ludzkości i zbrodni wojennych, która weszła w życie w 2003 r., do tej pory (maj 2015 r.) została ratyfikowana tylko przez siedem państw członkowskich Rady Europy. Niezależnie od raczej niechętnej akceptacji tych traktatów przez państwa, art. 29 Statutu Międzynarodowego Trybunału Karnego stanowi, że wyżej wymienione przestępstwa nie podlegają przedawnieniu. Ponadto, zgodnie z zasadą 6 dokumentu przyjętego przez Zgromadzenie Ogólne ONZ w grudniu 2005 r. o nazwie „Podstawowe zasady i wytyczne dotyczące prawa do zadośćuczynienia i odszkodowania dla ofiar rażących naruszeń prawa międzynarodowego w zakresie praw człowieka i poważnych naruszeń międzynarodowego prawa humanitarnego”^{11xxxix}, przedawnienia nie stosuje się do rażących naruszeń prawa międzynarodowego w zakresie praw człowieka i poważnych naruszeń międzynarodowego prawa humanitarnego, które stanowią przestępstwa na mocy prawa międzynarodowego.
76. Mogą jednak istnieć inne przestępstwa międzynarodowe niż te przewidziane przez Statut Międzynarodowego Trybunału Karnego, do których kryminalizacji w prawie krajowym zobowiązane są państwa członkowskie. Dotyczy to przestępstw, o których mowa w drugim punkcie paragrafu 44 Rekomendacji, takich jak przestępstwa przewidziane w Konwencji ONZ przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej lub Konwencji Rady Europy przeciwko handlowi ludźmi. Prawo międzynarodowe niekoniecznie wyklucza stosowanie terminów przedawnień wobec przestępstw wynikających z traktatów. Jednakże zasada 7 dokumentu Zgromadzenia Ogólnego ONZ dot. „Podstawowych zasad i wytycznych dotyczących prawa do zadośćuczynienia” stanowi, że krajowe terminy przedawnień innych rodzajów naruszeń, które nie stanowią przestępstwa na mocy prawa międzynarodowego, w tym

przedawnienia mające zastosowanie do roszczeń cywilnych i innych procedur, nie powinny być zbyt restrykcyjne.

Środki administracyjne

77. Decyzje administracyjne podejmowane przez państwa, takie jak udzielanie wsparcia, świadczenie usług lub przyznawanie zezwoleń na wywóz przedsiębiorstwom, mogą mieć potencjalnie negatywny wpływ na prawa człowieka. Paragraf 47 Rekomendacji określa zatem standardy dla odpowiednich decyzji wydawanych przez właściwe organy poprzez zachęcanie państw członkowskich do stosowania takich środków ustawodawczych i innych, jakie mogą okazać się konieczne w celu zagwarantowania, że standardy te zostaną spełnione. Punkt (a) odnosi się do uwzględniania w decyzjach ryzyka związanego z naruszeniami praw człowieka, na przykład w oparciu o ocenę wpływu na prawa człowieka. Punkt (b) zaleca, aby decyzje te były ujawniane w stosownych przypadkach. W związku z tym państwa członkowskie powinny odnosić się do Zaleceń OECD ws. „wspólnego podejścia” z 2012 r., w których w ustępie 4 (v) wzywa się państwa członkowskie „do zwiększenia przejrzystości, przewidywalności i odpowiedzialności w podejmowaniu decyzji poprzez zachęcanie do ujawniania istotnych informacji o oddziaływaniu na środowisko i społeczeństwo, z uwzględnieniem wszelkich postanowień prawnych, tajemnicy handlowej i innych kwestii dotyczących konkurencji.” Rozdział VII „wspólnego podejścia” określa szczegółowe zalecenia dotyczące wymiany i udostępniania informacji. Punkt (c) paragrafu 47 Rekomendacji sugeruje wreszcie, aby decyzje podlegały kontroli administracyjnej lub sądowej. W tym samym duchu paragraf 48 Rekomendacji zachęca państwa członkowskie do wprowadzenia odpowiednich środków w celu zbadania wiarygodnych zarzutów naruszenia praw człowieka w związku z działalnością gospodarczą stanowiącą podstawę powyższych decyzji.

b. Dostęp do mechanizmów pozasądowych

Podnoszenie świadomości w zakresie mechanizmów pozasądowych

78. Oprócz dostępnych środków sądowych, pozasądowe mechanizmy rozpatrywania skarg służą jako dodatkowe alternatywne środki zaradcze wobec zarzucanych naruszeń praw człowieka z udziałem przedsiębiorstw. Środki takie mogą być państwowe lub niepaństwowe (na przykład te wprowadzone przez przedsiębiorstwo, zrzeszenia przemysłowe lub grupy wielostronne). Środki pozasądowe obejmują rzeczników praw obywatelskich, krajowe instytucje praw człowieka, arbitraż, mediację i mechanizmy rozpatrywania skarg, krajowe punkty kontaktowe ustanowione na mocy Wytycznych OECD dla przedsiębiorstw wielonarodowych, inspektoraty pracy, sądy pracy (w przypadku gdy sprawują funkcję pojednawczą, a nie sądową), urzędy ochrony konsumentów lub krajowe organy do spraw równości. Paragraf 49 Rekomendacji zachęca państwa członkowskie do podnoszenia świadomości i dzielenia się wiedzą nt. dostępnych pozasądowych mechanizmów rozpatrywania skarg.

Kryteria efektywności

79. Zasada 31 Wytycznych ONZ ustanawia pewne kryteria skuteczności mechanizmów pozasądowych, niezależnie od tego, czy są to mechanizmy państwowe. Kryteria te są następujące: odpowiednie umocowanie i rzetelność, dostępność, przewidywalność, sprawiedliwość, przejrzystość oraz zgodność z prawami człowieka.^{xi} W tym zakresie należy również zwrócić uwagę na komentarz do zasady 31 Wytycznych, który stanowi, że tam, gdzie niezbędne jest rozstrzygnięcie sporu, powinno się ono odbyć w ramach procedury przeprowadzonej przez rzetelną, odpowiednio umocowaną i niezależną stronę trzecią, ponieważ przedsiębiorstwo nie może jednocześnie być przedmiotem skargi i jednostronnie decydować o wyniku jej rozstrzygnięcia.^{xii} Paragraf 50 Rekomendacji przypomina, że państwowe mechanizmy pozasądowe państw członkowskich powinny spełniać te kryteria, oraz że państwa powinny zachęcać niepaństwowe pozasądowe mechanizmy do spełnienia powyższych kryteriów skuteczności. Paragraf 54 Rekomendacji ponadto zachęca przedsiębiorstwa do ustanowienia takich mechanizmów jako uzupełnienie dostępu domniemanych ofiar do krajowego systemu sądowego lub państwowych mechanizmów pozasądowych. Paragraf 51 Rekomendacji zachęca państwa członkowskie do regularnej oceny i analizy ich pozasądowych mechanizmów rozpatrywania skarg, a w miarę potrzeby do rozszerzenia ich mandatu lub stworzenia odpowiednich mechanizmów, jeżeli takich jeszcze nie wprowadzono.

Wytyczne OECD dla przedsiębiorstw wielonarodowych

80. Paragraf 52 Rekomendacji przewiduje, że państwa członkowskie, które jeszcze tego nie uczyniły, powinny podjąć kroki w celu przystąpienia do i/lub wdrożenia Wytycznych dla przedsiębiorstw wielonarodowych Organizacji Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (dalej: Wytyczne OECD). Przyjęte w 1976 r. jako odpowiedź na zwiększającą się aktywność przedsiębiorstw z państw członkowskich OECD w krajach rozwijających się, Wytyczne OECD stanowią zbiór dobrowolnych zaleceń dla przedsiębiorstw wielonarodowych we wszystkich głównych obszarach etyki biznesu. Były aktualizowane pięciokrotnie, po raz ostatni w 2011 r., kiedy dodano specjalny rozdział dotyczący kwestii związanych z prawami człowieka, który opiera się na Wytycznych ONZ. Ponadto Proaktywny program w zakresie Wytycznych OECD ma na celu wyjaśnienie wytycznych dla poszczególnych sektorów, takich jak sektor finansowy, sektor wydobywczy, sektor rolnictwa i przemysłu tekstylnego. Do tej pory dwadzieścia siedem państw członkowskich Rady Europy złożyło deklarację przystąpienia do Wytycznych, które są również otwarte do przystąpienia dla państw niebędących członkami OECD.
81. Wytyczne OECD dotyczą funkcjonowania przedsiębiorstw wielonarodowych na terytoriach lub z terytoriów państw, które do nich przystąpiły, przede wszystkim poprzez działalność Krajowych Punktów Kontaktowych (KPK). Są to mechanizmy odpowiedzialne za promowanie wytycznych i obsługę zapytań w kontekście krajowym, jak również za współpracę z KPK z innych krajów w sprawach osadzonych w kontekście eksterytorialnym. Ponadto KPK pomagają przedsiębiorstwom i ich interesariuszom w podjęciu odpowiednich działań w kwestiach związanych z prawami człowieka, zapewniając platformę mediacyjną i pojednawczą. Skargę złożyć może każda osoba, organizacja pozarządowa lub związek zawodowy. W zależności od tego, czy mediacja między stronami się powiedzie, KPK sporządzi sprawozdanie lub wyda zalecenia dla

zainteresowanych stron, choć nie istnieje obowiązek podjęcia decyzji co do faktu naruszenia Wytycznych. Na zakończenie procedury i po konsultacji z zainteresowanymi stronami KPK upubliczniają wyniki postępowania, biorąc pod uwagę potrzebę ochrony poufnych informacji dotyczących przedsiębiorstwa i innych interesariuszy. Sprawozdanie roczne przygotowywane przez rządy państw, które przystąpiły do Wytycznych OECD, zawiera podsumowanie działań podjętych w wyniku mediacji KPK.

82. Paragraf 53 Rekomendacji przedstawia szereg sposobów na poprawę skuteczności KPK, w szczególności w odniesieniu do środków finansowych i personelu, widoczności i transparentności oraz publikacji ich dokumentów końcowych. Ponadto zaleca się uwzględnienie ustaleń KPK przez instytucje rządowe. W tym względzie należy zauważyć, że „wspólne podejście” OECD z 2012 r. obejmuje wymóg, aby agencje udzielające kredytów eksportowych uwzględniały odpowiednie negatywne skutki w zakresie praw człowieka związane z projektem i „rozważyły wszelkie oświadczenia lub raporty upublicznione przez ich krajowe punkty kontaktowe (KPK) po zakończeniu procedury określonej instancji na mocy Wytycznych OECD dla przedsiębiorstw wielonarodowych”. Niektóre państwa członkowskie Rady Europy zawarły w swoich Krajowych Planach Działania wymóg, aby ich agencje udzielające kredytów eksportowych przy rozpatrywaniu projektu ubiegającego się o taki kredyt wzięły pod uwagę każde negatywne sprawozdanie końcowe, jakie KPK wystawiły przedsiębiorstwu w związku z jego wynikami w dziedzinie praw człowieka.

c. Środki o charakterze ogólnym

Współpraca sądowa

83. Paragraf 55 Rekomendacji przewiduje, że w celu wzmocnienia środków dla ofiar naruszeń praw człowieka z udziałem przedsiębiorstw państwa członkowskie powinny wypełniać swoje zobowiązania współpracy sądowej i zintensyfikować taką współpracę poza swoimi istniejącymi zobowiązaniami. Należy zauważyć, że zobowiązania dotyczące współpracy sądowej mogą wynikać z poszczególnych traktatów (takich jak Europejska Konwencja o ekstradycji lub Europejska Konwencja o pomocy prawnej), ale także z ich zobowiązań w zakresie praw człowieka. Europejski Trybunał Praw Człowieka w swoim orzecznictwie w oparciu o art. 4 Konwencji (zakaz niewolnictwa i pracy przymusowej) stwierdził na przykład, że oprócz obowiązku przeprowadzenia krajowego postępowania przygotowawczego w sprawie transgranicznego handlu ludźmi na państwach spoczywa także zobowiązanie do skutecznej współpracy z odpowiednimi organami innych zainteresowanych państw w zakresie prowadzonego postępowania przygotowawczego w sprawie wydarzeń, które miały miejsce poza ich terytorium.^{xlii} Paragraf 56 Rekomendacji dotyczy również współpracy z pozasądowymi mechanizmami rozpatrywania skarg. Należy podkreślić, że szybkość ma duże znaczenie dla obu rodzajów współpracy.

Szkolenia dla profesjonalistów

84. Paragraf 56 Rekomendacji wzywa państwa członkowskie do zapewnienia wystarczających środków oraz do rozważenia możliwości opracowania specjalnych

wytucznych i szkoleń adresowanych do sędziów, prokuratorów, inspektorów, arbitrów i mediatorów, które dotyczyłyby naruszeń praw człowieka związanych z biznesem. W związku z tym niektóre krajowe dobre praktyki wymienione w Krajowych Planach Działania państw członkowskich Rady Europy mogłyby zainspirować inne państwa do opracowania kursów e-learningowych lub zestawów narzędzi dotyczących Wytycznych ONZ lub bardziej ogólnie biznesu i praw człowieka. Ponadto Program HELP Rady Europy dotyczący biznesu i praw człowieka może zapewnić kilka przydatnych wskazówek i szkolenia w tym zakresie.

Informacja dla domniemanych ofiar nt. ich praw i dostępnych środków

85. Paragraf 57 Rekomendacji stanowi, że domniemane ofiary naruszeń praw człowieka związanych z biznesem w obrębie jurysdykcji terytorialnej państwa członkowskiego powinny mieć powszechny dostęp do informacji na temat treści poszczególnych praw człowieka oraz istniejących środków zaradczych. Wyrażenie „w języku dla nich zrozumiałym” jest sformułowaniem powszechnie stosowanym w traktatach Rady Europy, które rozumiane jest nie jako wymóg każdego możliwego języka, lecz raczej jako wymóg „języków najczęściej używanych w danym kraju” (zob. na przykład paragraf 229 Sprawozdania wyjaśniającego do Konwencji Rady Europy o ochronie dzieci przed seksualnym wykorzystywaniem i niegodziwym traktowaniem w celach seksualnych).

V. Dodatkowa ochrona pracowników

86. W istotę stosunków pracy jest wpisany znaczący wpływ działalności przedsiębiorstwa na pracowników. Paragraf 58 Rekomendacji zachęca zatem państwa członkowskie, aby wymagały od przedsiębiorstw poszanowania praw pracowników w działalności prowadzonej w obrębie ich jurysdykcji terytorialnej oraz, w stosownych przypadkach, w całej działalności za granicą, jeśli mają siedzibę w obrębie ich jurysdykcji. Paragraf 59 Rekomendacji odwołuje się do odpowiednich standardów europejskich i międzynarodowych w tej dziedzinie. Określenie „inne odpowiednie międzynarodowe instrumenty” obejmuje również konwencje Międzynarodowej Organizacji Pracy, które nie są klasyfikowane jako „fundamentalne”. Art. 6 - art. 8 Międzynarodowego Paktu Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych oferuje różne zabezpieczenia dla pracowników, takie jak prawo do korzystnych i sprawiedliwych warunków pracy (art. 7) oraz prawo do tworzenia i przystępowania do związków zawodowych (art. 8 (1) (a)). Podobnie Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności obejmuje „prawo tworzenia związków zawodowych i przystępowania do nich” na podstawie art. 11 Konwencji. W swoim orzecznictwie Europejski Trybunał Praw Człowieka również opracował zestaw praw związanych z pracą na podstawie różnych artykułów Konwencji, najczęściej – ale nie tylko – w odniesieniu do sytuacji, gdy państwo działa jako pracodawca. Ugruntowane orzecznictwo obejmuje przykłady naruszenia art. 8 Konwencji (prawo do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego) w sprawie podsłuchiwania rozmów telefonicznych prowadzonych ze służbowego telefonu skarżącej^{xliiii} lub naruszenia art. 2 (prawo do życia) poprzez długotrwałe narażenie

pracowników na działanie azbestu.^{xliv}Europejska Karta Społeczna (zrewidowana) zawiera obszerne przepisy dotyczące ochrony pracowników, w tym w szczególności prawo do pracy (art. 1), prawo do odpowiednich warunków pracy (art. 2), prawo do bezpiecznych i higienicznych warunków pracy (art. 3), prawo do sprawiedliwego wynagrodzenia (art. 4), prawo do organizowania się (art. 5), prawo do rokowań zbiorowych (art. 6), prawo do ochrony w przypadku rozwiązania stosunku pracy (art. 24) oraz prawo do godności w miejscu pracy (art. 26), jak również inne artykuły wymienione w paragrafie 32 powyżej. Przegląd istotnego orzecznictwa dotyczącego praw pracowników można znaleźć w dokumencie „Istniejące zobowiązania państw członkowskich wynikające z traktatów Rady Europy i innych instrumentów w kontekście praw człowieka i biznesu” (CDDH-CORP (2014)08), który został przygotowany przez Sekretariat i jest dostępny na stronie internetowej CDDH-CORP. W związku z tym państwa członkowskie powinny również brać pod uwagę ogólne komentarze i oświadczenia objaśniające kompetentnych międzynarodowych organów kontrolnych, w szczególności Europejskiego Komitetu Praw Społecznych (ECSR) oraz Komitetu Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych (CESCR).

87. Rekomendacja odnosi się również do osób pracujących w gospodarce nieformalnej oraz do potrzeby ich ochrony. Zostało to szczególnie podkreślone przez Zalecenie MOP „Przejście z gospodarki nieformalnej do formalnej” z 2015 r. (nr 204). Zalecenie to zawiera wytyczne dla państw, między innymi w celu „ułatwienia przejścia pracowników i jednostek gospodarczych z nieformalnej do formalnej gospodarki, przy jednoczesnym poszanowaniu podstawowych praw pracowniczych i zapewnieniu możliwości zabezpieczenia dochodów, źródła utrzymania i przedsiębiorczości” (paragraf 1 lit. a) i definiuje pojęcie „gospodarki nieformalnej”, odwołując się „do wszystkich rodzajów działalności gospodarczej wykonywanej przez pracowników i jednostki gospodarcze, które – według prawa lub w praktyce – nie są w ogóle objęte formalnymi uzgodnieniami lub są nimi objęte w niewystarczającym stopniu” (paragraf 2 lit. a).
88. Wreszcie paragraf 60 Rekomendacji zaleca, aby odpowiedni partnerzy społeczni uczestniczyli w opracowywaniu i wdrażaniu strategii w sprawach, które są szczególnie istotne z punktu widzenia praw pracowniczych, co wykracza poza udział w opracowywaniu Krajowych Planów Działania. Zasada konsultacji trójstronnych została zapisana w Konwencji MOP dotyczącej konsultacji trójstronnych (Międzynarodowe Standardy Pracy) z 1976 r. (nr 144), jak również w szczegółowych wymaganiach dotyczących konsultacji sformułowanych w wielu innych konwencjach i zaleceniach MOP.

VI. Dodatkowa ochrona dzieci

Standardy międzynarodowe

89. Rekomendacja zawiera rozdział dotyczący ochrony dzieci ze względu na ich szczególną wrażliwość, której istotnym źródłem jest zjawisko pracy dzieci. Rekomendacja zawiera wyraźne odniesienie do „Komentarza ogólnego nr 16 dotyczącego obowiązków państwa w zakresie oddziaływania sektora biznesowego na prawa dzieci”. Komentarz ogólny nr 16 został przyjęty przez Komitet Praw Dziecka w dniu 7 lutego 2013 r. Określa on rodzaj i zakres obowiązków państwa w odniesieniu do praw człowieka i

biznesu, jak również obowiązki państwa w określonych kontekstach (takich jak nieformalna gospodarka oraz sytuacje kryzysowe i konfliktowe). Komentarz ogólny określa również ramy dla realizacji jego zaleceń.

90. Paragraf 61 Rekomendacji zachęca państwa członkowskie, aby wymagały od przedsiębiorstw przestrzegania praw dzieci, gdy prowadzą one działalność w ramach ich jurysdykcji terytorialnej oraz, w stosownych przypadkach, w ich całej działalności za granicą, jeśli mają siedzibę w obrębie ich jurysdykcji. W tym zakresie istotny jest, wynikający z art. 26 Konwencji o ochronie dzieci przed seksualnym wykorzystywaniem i niegodziwym traktowaniem w celach seksualnych, obowiązek zapewnienia, że osoba prawna również ponosi odpowiedzialność za przestępstwa określone w powyższej Konwencji. Paragraf 62 Rekomendacji odnosi się do europejskich i międzynarodowych standardów, które są istotne dla państw członkowskich z punktu widzenia wypełniania ich zobowiązań w zakresie ochrony dzieci. Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności oraz Europejska Karta Społeczna (zrewidowana) zostały również wymienione jako zawierające odpowiednie przepisy. Europejski Trybunał Praw Człowieka konsekwentnie orzekał, że państwa mają pozytywny lub afirmatywny obowiązek ochrony praw dzieci w pewnych okolicznościach. Niektóre z tych sytuacji mogą być szczególnie istotne w kontekście biznesu. Na przykład Trybunał stwierdził naruszenie art. 4 Konwencji (zakaz niewolnictwa, poddaństwa, pracy przymusowej lub obowiązkowej), gdy nieletni pracował bez wynagrodzenia przez 15 godzin dziennie przez kilka lat.^{xiv} Art. 7 Europejskiej Karty Społecznej (zrewidowanej) określa „prawo dzieci i młodocianych do ochrony” z kilkoma szczegółowymi wymaganiami dotyczącymi warunków pracy, a art. 17 obejmuje prawo dzieci i młodych osób do ochrony socjalnej, prawnej i ekonomicznej. Przegląd istotnego orzecznictwa dotyczącego praw dzieci, w tym decyzji Europejskiego Komitetu Praw Społecznych, można znaleźć w dokumencie „Istniejące zobowiązania państw członkowskich wynikające z traktatów Rady Europy i innych instrumentów w kontekście praw człowieka i biznesu” (CDDH-CORP (2014)08), przygotowanym przez Sekretariat i dostępnym na stronie internetowej CDDH-CORP. Inne odpowiednie europejskie instrumenty obejmują w szczególności Konwencję Rady Europy o ochronie dzieci przed seksualnym wykorzystywaniem i niegodziwym traktowaniem w celach seksualnych. Na szczeblu międzynarodowym państwa członkowskie powinny zwrócić uwagę na Konwencję MOP dotyczącą minimalnego wieku z 1973 r. i Konwencję MOP dotyczącą najgorszych form pracy dzieci z 1999 r., a także inne instrumenty MOP dotyczące ochrony dzieci i młodych ludzi. Konwencja ONZ o prawach dziecka została również poszerzona o dwa protokoły fakultatywne w sprawie angażowania dzieci w konflikty zbrojne oraz w sprawie handlu dziećmi, dziecięcej prostytucji i dziecięcej pornografii. Wiele międzynarodowych traktatów praw człowieka zawiera również szczegółowe odniesienia do dzieci, np. art. 10 ust. 4 Międzynarodowego Paktu Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych.

Opracowywanie i wdrażanie strategii dotyczących dzieci

91. Paragraf 63 Rekomendacji wzywa państwa członkowskie do zaangażowania wszystkich zainteresowanych stron w opracowywanie i wdrażanie strategii dotyczących spraw, które są szczególnie istotne z punktu widzenia praw dziecka. Konwencja o ochronie dzieci przed seksualnym wykorzystywaniem i niegodziwym traktowaniem w celach

seksualnych przewiduje różne środki, w tym zapobiegawcze (na przykład szkolenia i podnoszenie świadomości), ochrony i pomocy ofiarom (telefony zaufania) oraz programy interwencyjne. Daje ona również szczegółowe wytyczne dotyczące materialnego prawa karnego i związanych z nim postępowań przygotowawczych. Art. 9 Konwencji zachęca również do bezpośredniego udziału dzieci w opracowywaniu i wdrażaniu strategii państwowych.

92. Paragraf 64 Rekomendacji przedstawia różne sposoby mające na celu poprawę dostępu dzieci do istotnych informacji i pełniejsze korzystanie przez nie z prawa do bycia wysłuchanym. Punkt (a) wzywa państwa członkowskie, aby zachęcały przedsiębiorstwa lub, w razie potrzeby, wymagały od nich wyraźnego uwzględnienia praw dziecka przy wykonywaniu procesu należytej staranności w zakresie praw człowieka. Powyższy punkt powinien być odczytywany w powiązaniu z paragrafami 20-23 Rekomendacji dotyczącymi ogólnie należytej staranności. Punkt (b) opiera się na Wytycznych Rady Europy w sprawie wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dzieciom (przyjętych przez Komitet Ministrów w dniu 17 listopada 2010 r.), zachęcając państwa członkowskie do wdrożenia środków mających na celu usunięcie społecznych, gospodarczych i prawnych barier w dostępie dzieci do mechanizmów sądowych i państwowych mechanizmów pozasądowych. Wytyczne zawierają kompleksowy przegląd środków, które mogą zostać podjęte w tym zakresie. W szczególności paragraf 34 Wytycznych („Dostęp do sądu i postępowań sądowych”) stanowi, że: „Dzieci, jako osoby posiadające prawa, powinny mieć możliwość stosowania środków odwoławczych pozwalających skutecznie wykonywać ich prawa lub reagować w przypadku naruszenia ich praw. W stosownych przypadkach prawo krajowe powinno ułatwiać dostęp do sądu dzieciom, które dysponują wystarczającym poziomem zrozumienia swoich praw, a także umożliwiać korzystanie ze środków odwoławczych w celu ochrony tych praw na podstawie odpowiednio udzielonej porady prawnej.” Natomiast punkt (c) zachęca państwa członkowskie do wyraźnego uwzględnienia praw dzieci w swoich Krajowych Planach Działania, przy czym niektóre państwa członkowskie już to zrobiły m.in. poprzez tłumaczenie i rozpowszechnianie komentarza ogólnego nr 16.

VII. Dodatkowa ochrona rdzennej ludności

93. Rozdział VII Rekomendacji dotyczy ochrony ludności rdzennej. Kwestia ta wzbudziła szczególne zainteresowanie Grupy Roboczej ONZ ds. Biznesu i Praw Człowieka przy wdrażaniu Wytycznych ONZ,^{xlvi} jako że ludność rdzenna jest obciążona zwiększonym ryzykiem marginalizacji społecznej i ekonomicznej i często pomija się ją w konsultacjach dotyczących działań biznesu, które wywierają wpływ na jej życie. Paragraf 65 Rekomendacji zachęca państwa członkowskie, aby wymagały od przedsiębiorstw poszanowania praw rdzennej ludności. Państwa członkowskie powinny ponadto uwzględniać szczególny stosunek rdzennej ludności do swych ziem. W tym zakresie paragraf 66 Rekomendacji wymienia niektóre międzynarodowe instrumenty, które rozwijają standardy i prawa dotyczące ludności rdzennej.^{xlvii} Kwestia wpływu biznesu na prawa rdzennej ludności została również poruszona przez szereg mechanizmów ONZ, w tym przez Specjalnego Sprawozdawcę ds. praw ludności rdzennej,^{xlviii} jak również w komentarzach ogólnych organów traktatowych^{xlix} oraz przez

Zespół Ekspertów ds. Ludności Rdzennej.ⁱ Paragraf 67 dotyczy obowiązku biznesu do poszanowania praw i interesów ludności rdzennej, a także do konsultowania i współpracowania w dobrej wierze w celu uzyskania jej dobrowolnej i świadomej zgody przed zatwierdzeniem poszczególnych projektów. Wymóg ten został również zawarty w paragrafie 20 dokumentu podsumowującego Światową Konferencję w sprawie Ludności Rdzennej, przyjętego przez Zgromadzenie Ogólne w 2014 r. Jednakże należy przyjąć, że wymóg taki nie uniemożliwia państwu członkowskiemu, z zastrzeżeniem przepisów prawa krajowego, wydania zgody na zaproponowany projekt.

Krajowe Plany Działania

94. Paragraf 68 Rekomendacji stanowi, że w swoich Krajowych Planach Działania państwa członkowskie powinny zwrócić szczególną uwagę na prawa ludności rdzennej. W tym celu niektóre państwa członkowskie zawarły w swoich planach szczególne przepisy dotyczące rdzennej ludności. Na przykład fiński Krajowy Plan Działań stanowi, że planowane jest „kontynuowanie dialogu z organami ONZ ds. rdzennej ludności na temat wpływu biznesu na prawa człowieka”.

VIII. Ochrona obrońców praw człowieka

Obrońcy praw człowieka w państwach członkowskich Rady Europy

95. Paragraf 69 Rekomendacji dotyczy możliwych wyzwań stojących przed obrońcami praw człowieka, w szczególności w odniesieniu do wolności wyrażania opinii (art. 10 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności) oraz wolności zgromadzeń i stowarzyszania się (art. 11 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności), które mogą wystąpić w kontekście dotyczącym biznesu. Rada Europy dąży do ogólnej ochrony i poprawy sytuacji obrońców praw człowieka za pośrednictwem szerokiej gamy środków. W 2012 r. Zgromadzenie Parlamentarne przyjęło rezolucję w sprawie „sytuacji obrońców praw człowieka w państwach członkowskich Rady Europy”, w której „wyraziło słowa uznania obrońcom praw człowieka, których pełna zaangażowania praca jest bardzo ceniona”. Mimo że Zgromadzenie z zadowoleniem przyjęło fakt, że w większości europejskich państw obrońcy praw człowieka są w stanie pracować bez przeszkód i korzystać z ochrony prawa, to zdecydowanie potępiło wszelkie ataki na obrońców praw człowieka, które jednak miały miejsce, niezależnie od tego, czy zostały one przeprowadzone „przez funkcjonariuszy publicznych lub inne osoby”, przy czym to ostatnie sformułowanie odnosi się do podmiotów niepaństwowych, w tym przedsiębiorstw.ⁱⁱ W tym kontekście szczególnie istotna jest deklaracja Komitetu Ministrów w sprawie ochrony wolności wypowiedzi w związku z dostępem do Internetu,ⁱⁱⁱ w której Komitet odniósł się w szczególności do obrońców praw człowieka. W deklaracji tej Komitet potępił ataki blokujące strony internetowe obrońców praw człowieka dokonywane przez prywatne

platformy internetowe. Przedsiębiorstwa te usprawiedliwiały się zazwyczaj potrzebą egzekwowania zgodności ze swymi warunkami świadczenia usług. Komitet Ministrów podkreślił konieczność prowadzenia skuteczniejszej polityki, która obrońcom praw człowieka wystawionym na takie ataki zapewniałaby wolność wypowiedzi.^{liii}

Obrońcy praw człowieka w krajach trzecich

96. Paragraf 70 Rekomendacji przewiduje, że państwa członkowskie powinny chronić oraz wspierać, na przykład za pośrednictwem swoich misji dyplomatycznych i konsularnych, pracę obrońców praw człowieka, którzy koncentrują się na wpływie biznesu na prawa człowieka w państwach trzecich. Niektóre państwa członkowskie podjęły już tę kwestię w swoich Krajowych Planach Działania.

Istotne standardy międzynarodowe i europejskie

97. Niezależnie od tego, czy siedziba obrońców praw człowieka mieści się w obrębie ich jurysdykcji czy za granicą, państwa członkowskie, zapewniając ochronę wspomnianym obrońcom, mogą uwzględnić odpowiednie standardy międzynarodowe i europejskie. Są to w szczególności „Deklaracja ONZ w sprawie praw i obowiązków jednostek, grup i organów społecznych na rzecz promowania i ochrony powszechnie uznawanych praw człowieka i wolności podstawowych” z dnia 9 grudnia 1998 r., „Deklaracja Komitetu Ministrów w sprawie działań Rady Europy mających na celu poprawę ochrony obrońców praw człowieka i promowanie ich działań” z dnia 6 lutego 2008 r., a także „Wytyczne Unii Europejskiej w sprawie obrońców praw człowieka” z dnia 6 grudnia 2008 r.

ⁱ Zob. badanie dostępne w: The Economist “The Road from Principles to Practice – today’s challenges for business in respecting human rights”, 2015, str. 4.

ⁱⁱ Od tego miejsca wszystkie odniesienia do Rekomendacji odnoszą się do załącznika do Rekomendacji, chyba że podano inaczej.

ⁱⁱⁱ *Abdulaziz, Cabales i Balkandali p. Wielkiej Brytanii* (nr 9214/80 i in.), wyrok z 28 maja 1985 r.

^{iv} <http://business-humanrights.org/en/un-guiding-principles/implementation-tools-examples/implementation-by-governments/by-type-of-initiative/national-action-plans>

^v *Osman p. Wielkiej Brytanii* (nr 23452/94), wyrok z 28 października 1998 r. (Wielka Izba), para. 115-116.

^{vi} *Z i inni p. Wielkiej Brytanii* (nr 29392/95), wyrok z 10 maja 2001 r. (Wielka Izba), para. 73.

-
- ^{vii} *Rantsev p. Cyprów i Rosji* (nr 25965/04), wyrok z 7 stycznia 2010 r., para. 286–287; *Siliadin p. Francji* (nr 73316/01), wyrok z 25 lipca 2010 r.).
- ^{viii} *Kurt p. Turcji* (nr 24276/94), wyrok z 25 maja 1998 r., para. 124.
- ^{ix} *Öneryıldız p. Turcji* (nr 48939/99), wyrok z 30 listopada 2004 r.; *Kolyadenko i inni p. Rosji* (nr 17423/05 i in.), wyrok z 28 lutego 2012 r.
- ^x *Kolyadenko i inni p. Rosji* (nr 17423/05 i in.), wyrok z 28 lutego 2012 r., para. 158.
- ^{xi} *López Ostra p. Hiszpanii* (nr 16798/90), wyrok z 9 grudnia 1994 r.; *Taşkin i inni p. Turcji* (nr 46117/99), wyrok z 10 grudnia 2004 r.; *Fadeyeva p. Rosji* (nr 55723/00), wyrok z 9 czerwca 2005 r.; *Tatar p. Rumunii* (nr 67021/01), wyrok z 27 stycznia 2009 r., para. 88; *Vilnes i inni p. Norwegii* (nr 52806/09 i in.), wyrok z 5 grudnia 2013 r. (Wielka Izba).
- ^{xii} *McCann i inni p. Wielkiej Brytanii* (nr 18984/91), wyrok 27 września 1995 r. (Wielka Izba), para. 161 (odnośnie do art. 2 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, dalej: EKPC); *Assenov i inni p. Bułgarii* (nr 24760/94), wyrok z 28 października 1998 r., para. 102 (odnośnie do art. 3 EKPC); *Rantsev p. Cyprów i Rosji* (nr 25965/04), wyrok z 7 stycznia 2010 r., para. 288 (odnośnie do art. 4 EKPC); *Orhan p. Turcji* (nr 25656/94), wyrok z 18 czerwca 2002 r., para. 369 (odnośnie do art. 5 EKPC); *M.C. p. Bułgarii* (nr 39272/98), wyrok z 4 grudnia 2003 r., para. 153 (odnośnie do art. 8 EKPC w kontekście gwałtu).
- ^{xiii} Zob. ogólnie art. 5 ust. 5, art. 13 i art. 41 EKPC, jak również Zalecenia Komitetu Ministrów dla państw członkowskich w sprawie pomocy dla ofiar przestępstw z dnia 14 czerwca 2006 r., Podstawowe zasady i wytyczne ONZ dotyczące prawa do zadośćuczynienia i odszkodowania dla ofiar rażących naruszeń prawa międzynarodowego w zakresie praw człowieka i poważnych naruszeń międzynarodowego prawa humanitarnego z dnia 16 grudnia 2005 r. oraz Zbiór zasad ONZ dotyczący ochrony i promocji praw człowieka za pośrednictwem akcji zwalczania bezkarności z dnia 8 lutego 2005 r.
- ^{xiv} Zob. Konferencja wysokiego szczebla w sprawie Europejskiej Karty Społecznej (Turyn, 17–18 października 2014 r.), w tym sprawozdanie ogólne wiceprzewodniczącego Zgromadzenia Ogólnego Michele’a Nicolettiego, str. 44 i nast.; Konferencja wysokiego szczebla w sprawie przyszłości ochrony praw socjalnych w Europie (Bruksela, 12–13 lutego 2015 r.), Brukselski dokument w sprawie przyszłości ochrony praw socjalnych w Europie, str. 1 i nast.; Stan demokracji, praw człowieka i rządów prawa w Europie, Raport Sekretarza Generalnego Rady Europy, Doc. SG(2015)1 z 29 kwietnia 2015 r., str. 41 i nast.; więcej informacji na: <http://www.coe.int/en/web/portal/high-level-conference-esc-2014>.
- ^{xv} Zob. także Rezolucję Zgromadzenia Parlamentarnego 1757(2010) i Rekomendację 1936(2010) dotyczące praw człowieka i biznesu, obie przyjęte 6 października 2010 r.
- ^{xvi} Zob. B. Malkani, Obowiązek powstrzymania się od wspierania wykonywania kary śmierci, *Kwartalnik Prawa Międzynarodowego i Porównawczego* 2013 r., str. 551–552.
- ^{xvii} Rozporządzenie Rady (WE) nr 2368/2002 z dnia 20 grudnia 2002 r. wprowadzający w życie system certyfikacji Procesu Kimberley dla handlu międzynarodowego surowcem diamentowym; oraz rozporządzenie Rady (WE) nr 428/2009 z dnia 5 maja 2009 r. ustanawiające wspólnotowy system kontroli wywozu, transferu, pośrednictwa i tranzytu w odniesieniu do produktów podwójnego zastosowania.
- ^{xviii} Zob. kluczową sprawę *Golder p. Wielkiej Brytanii* (nr 4451/70), wyrok z 21 lutego 1975 r.
- ^{xix} Zob. *Rékási p. Węgrom* (nr 31506/96), decyzja Komisji z 25 listopada 1996 r., D/R 87 A, str. 171. Prawo dostępu do sądu na mocy art. 6 EKPC może jednak znaleźć zastosowanie w odniesieniu do osoby trzeciej w postępowaniu karnym, jeśli wynik tego postępowania jest decydujący dla roszczeń cywilnych osoby trzeciej, na przykład dotyczących roszczeń odszkodowawczych dochodzonych przez ofiarę przestępstwa karnego (zob. *Tomasi p. Francji*, nr 12850/87, wyrok z 27 sierpnia 1992 r., Seria A 241-A, para. 121).
- ^{xx} Zob. C. Grabenwarter, *Europejska Konwencja Praw Człowieka – Komentarz*, München/Oxford/Baden-Baden 2014, str. 338–339.
- ^{xxi} *Andrew Owusu p. N.B. Jackson*, wyrok z 1 marca 2005 r., C-281/02.
- ^{xxii} *Skinner/McCorquodale/De Schutter*, Trzeci filar – dostęp do środków sądowych w przypadku naruszenia praw człowieka przez ponadnarodowe przedsiębiorstwa, str. 57.

- ^{xxxiii} Więcej informacji zob. *Skinner/McCorquodale/De Schutter*, Trzeci filar – dostęp do środków sądowych w przypadku naruszenia praw człowieka przez ponadnarodowe przedsiębiorstwa, str. 31.
- ^{xxxiv} Europejski Trybunał Praw Człowieka, *Al-Adsani p. Wielkiej Brytanii* [Wielka Izba], nr 31253/96, wyrok z 21 listopada 2001 r.; Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości, jurysdykcyjne immunitety państwa (*Niemcy p. Włochom*: interwencja Grecji), wyrok z 3 lutego 2012 r., ICJ Reports 2012, str. 99.
- ^{xxxv} Odnośnie do wyroku Europejskiego Trybunału Praw Człowieka dotyczącego art. 6 EKPC oraz doktryny „aktu władzy publicznej” zob. sprawę *Markovic i inni p. Włochom* [Wielka Izba] (nr 1398/03), wyrok z 14 grudnia 2006 r.
- ^{xxxvi} Zob. na przykład sprawa *Oppenheimer p. Cattermole* [1976] AC 249 str. 277–8 (Lord Cross) dotycząca prawa systemu nazistowskiego oraz sprawa *Kuwait Airways Corporation p. Iraqi Airlines Co* [2002] 1 All ER 843 dotycząca irackiego dekretu niezgodnego z prawem międzynarodowym. Zob. także brytyjska Ustawa z 1984 r. ws. zagranicznych okresów przedawnień (oryg. *Foreign Limitation Periods Act 1984*), która umożliwia sądom nie uwzględniać zagranicznych okresów przedawnienia, jeżeli ich stosowanie byłoby „sprzeczne z porządkiem publicznym do tego stopnia, że jego zastosowanie powodowałoby nadmierne trudności” dla strony lub potencjalnej strony.
- ^{xxxvii} *Steel i Morris p. Wielkiej Brytanii* (nr 68416/01), wyrok z 15 maja 2005 r., para. 62.
- ^{xxxviii} *Ibid.*
- ^{xxxix} Zob. przegląd różnych sytuacji prawnych w FIDH, Odpowiedzialność przedsiębiorstw za naruszenia praw człowieka – Przewodnik dla ofiar i organizacji pozarządowych w zakresie ochrony prawnej, marzec 2012 r., str. 276 i nast.
- ^{xxxx} *Rantsev p. Cyprów i Rosji* (nr 25965/04), wyrok z 7 stycznia 2010 r.
- ^{xxxxi} *Siliadin p. Francji* (nr 73316/01), wyrok z 26 lipca 2005 r.; *C.N. p. Wielkiej Brytanii* (nr 4239/08), wyrok z 13 listopada 2012 r.
- ^{xxxxii} Raport wyjaśniający do Konwencji stanowi, że: „Sektor podróżniczy i turystyki został włączony w szczególności w celu zmierzenia się ze zjawiskiem tzw. „dziecięcej turystyki seksualnej”. Na przykład w niektórych państwach członkowskich linie i porty lotnicze kierują do pasażerów audiowizualne komunikaty zapobiegawcze prezentujące konsekwencje karne, na jakie narażeni są sprawcy przestępstw seksualnych popełnionych za granicą. (...) Uwzględnienie sektora finansowego i bankowego jest bardzo ważne ze względu na instytucje finansowe, które we współpracy z organami ścigania mogą przeszkodzić w funkcjonowaniu mechanizmów finansowych obsługujących strony internetowe przedstawiające seksualne wykorzystywanie dzieci w systemie *pay-per-view* i przyczynić się do ich likwidacji” (Raport wyjaśniający do Konwencji o ochronie dzieci przed seksualnym wykorzystywaniem i niegodziwym traktowaniem w celach seksualnych, para. 70–71).
- ^{xxxxiii} Zob. na przykład art. 5 („Odpowiedzialność osób prawnych”) Dyrektywy 2011/36/UE Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie zapobiegania handlowi ludźmi i zwalczania tego procederu oraz ochrony ofiar, 5 kwietnia 2011 r.
- ^{xxxxiv} *Ramsahai i inni p. Holandii* (nr 24746/94), wyrok z 15 maja 2007 r. [Wielka Izba], para. 324.
- ^{xxxxv} *Hugh Jordan p. Wielkiej Brytanii* (nr 24746/94), wyrok z 4 maja 2001 r., para. 107.
- ^{xxxxvi} *Nachova i inni p. Bułgarii* (nr 43577/98 i 43579/98), wyrok z 6 lipca 2005 r. [Wielka Izba], para. 112.
- ^{xxxxvii} *Kukayev p. Rosji* (nr 29361/02), wyrok z 15 listopada 2007 r., para. 95.
- ^{xxxxviii} *McKerr p. Wielkiej Brytanii* (nr. 28883/95), wyrok z 4 maja 2001 r., para. 115.
- ^{xxxxix} Przyjęta i ogłoszona przez Zgromadzenie Ogólne rezolucja 60/147 z 16 grudnia 2005 r.
- ^{xl} Więcej informacji dotyczących kryteriów zob. zasada 31 Wytycznych ONZ i komentarz do niej.
- ^{xli} Zob. litera (h) komentarza do zasady 31 Wytycznych ONZ.
- ^{xlii} *Rantsev p. Cyprów i Rosji* (nr 25965/04), wyrok z 7 stycznia 2010 r., para. 289.
- ^{xliiii} *Halford p. Wielkiej Brytanii* (nr 20605/92), wyrok z 25 czerwca 1997 r.
- ^{xliiv} *Brincat i inni p. Malcie* (nr 60908/11), wyrok z 24 lipca 2014 r.
- ^{xli v} *Siliadin p. Francji* (nr 73316/01), wyrok z 26 lipca 2005 r.
- ^{xli vi} Zob. Sprawozdanie Grupy Roboczej ds. Praw Człowieka, Korporacji Ponadnarodowych i Innych Przedsiębiorstw z dnia 6 sierpnia 2013 r. (A/68/279). W sprawozdaniu tym zbadano wyzwania związane z

negatywnym wpływem, jaki działalność przedsiębiorstw może wywierać na prawa ludności rdzennej z punktu widzenia Wytycznych ONZ.

^{xlvii} Paragraf 67 Rekomendacji odnosi się do pojęcia „ziemi”, którego nie należy zawężać do formalnej własności, lecz raczej rozumieć w znaczeniu art. 32 ust. 2 Deklaracji ONZ o prawach ludności rdzennej z dnia 13 września 2007 r. („wpływających na ich ziemie lub terytoria lub inne zasoby, szczególnie w związku z rozwojem, użytkowaniem lub eksploatacją kopalni, wody lub innych zasobów”).

^{xlviii} A/HRC/24/41; A/HRC/FBHR/2012/CRP.1

^{xlix} Zob. na przykład Komitet Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych ONZ (CESCR): komentarz ogólny nr 7 (1997): „prawo do odpowiednich warunków mieszkaniowych: eksmisje” (E/1998/22, aneks IV), para. 10; komentarz ogólny nr 15 (2002) „prawo do wody” (E/C.12/2002/11), para. 7 i 16; jak również Komitet Praw Dziecka ONZ (CRC): komentarz ogólny nr 11 (2009): „dzieci rdzennej ludności i ich prawa wynikające z Konwencji” (CRC/C/GC/11 (2009)), para. 16; komentarz ogólny nr 16 (2013): „obowiązki państwa w zakresie oddziaływania sektora biznesu i praw dzieci” oraz Komitet do spraw Likwidacji Dyskryminacji Rasowej ONZ (CERD): rekomendacja ogólna nr 23 (1997): „rdzenna ludność”.

ⁱ A/HRC/EMRIP/2012/CRP.1; A/HRC/21/55.

ⁱⁱ Zgromadzenie Parlamentarne wezwało także państwa członkowskie do położenia kresu wszelkim administracyjnym, podatkowym i sądowym szykanom wobec obrońców praw człowieka, a także do ukrócenia bezkarności sprawców naruszeń przeciwko nim. W związku z tym organy Rady Europy również wielokrotnie podkreślały potrzebę ścisłej współpracy z innymi organizacjami i instytucjami międzynarodowymi, zwłaszcza ze specjalnym sprawozdawcą ONZ ds. obrońców praw człowieka.

ⁱⁱⁱ Deklaracja Komitetu Ministrów dotycząca ochrony wolności wypowiedzi oraz wolności zgromadzeń i zrzeszania się w odniesieniu do prywatnie zarządzanych platform internetowych oraz dostawców usług internetowych, przyjęta w dniu 7 grudnia 2011 r.

ⁱⁱⁱⁱ Innym przykładem może być sytuacja, w której obrońcy praw człowieka są celem ataków mediów prywatnych, które jednak de facto kontroluje rząd.